

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 69 Mart 2020 & Volume: 13 Issue: 69 March 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.3965>

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KONSTRÜKTİVİZM VE KONSTRÜKTİVİZM BAKIŞ AÇISINA GÖRE TÜRKMENİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA NİYAZOV DÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ CONSTRUCTIVISM IN INTERNATIONAL RELATIONS AND EVALUATION OF NIYAZOV PERIOD IN TURKMENISTAN FOREIGN POLICY FROM THE PERSPECTIVE OF CONSTRUCTIVISM

Khudaiberdieva NURBIBI*
Ömer Faruk GÜVEN**

Öz

Soğuk Savaşın ardından bağımsızlığını kazanan Türkmenistan'ın dış politikasında bir birinden farklı iki dönemden söz edilebilir. İlk dönem, dışa kapalı görünüm arz eden ve ülkenin bağımsızlık sonrası ilk devlet başkanı olan Dönem Saparmurat Niyazov'un (Türkmenbaşı) (1991-2007) dönemidir. Daha son işbaşına gelen Gurbanguli Berdimuhamedov (2007-...) döneminde ise başta Türkiye ile ilişkiler başta olmak üzere dışa açık ve daha etkili bir dış politika izlendiği ifade edilebilir. Yaklaşık 75 yıl Sovyet idaresinde kalan Türkmenistan dış politikasının temel noktası Türkmen kimliği ve milliyetçiliğidir. Türkmenistan dış politikasının değerlendirilmesinde referans alınan konstrüktivizmin temel bakış açısı, uluslararası ilişkilerde devletlerin realist ve rasyonalist politikaları söz konusu olsa da aslında sosyal, kültürel, etnik vb. gibi olgulardan beslenerek şekillenen bir yapı ve ilişkiler söz konusudur. Konstrüktivizmin özel vurgusu insanın yaşadığı çevreye yönelik farkındalığı ve bu farkındalıktan beslenen bilinci durumu üzerinedir. Konstrüktivistler, eleştirel teorisyenler ve postmodernistlerin de aynı şekilde düşündüğü gibi dışsal ve nesnel bir gerçeklik olmadığını vurgulamaktadırlar. Sosyal ve politik dünya, insan bilincinin dışında varolan fiziksel ya da maddesel bir yapı değildir. Uluslararası sistem de kendi kendine var olmuş bir yapı değildir. Niyazov dönemi Türkmenistan dış politikasında üç temel amaç ve öncelik benimsenmiştir. Birincisi, dünyada Türkmen kimliği ve milliyetçiliğini merkeze alarak kabul görme ve tanınmadır. İkincisi, iç ve dış güvenlik konusunda sağlam bir zemine oturmaktır. Üçüncüsü de komşuları ve Türki devletlerle iyi ilişkiler kurmaktır. Buna göre ikinci durum rasyonel dış politika tercihi iken birinci ve üçüncü durum kimlik ve milliyetçilik izleri taşıdığından konstrüktivist bir yaklaşımla değerlendirilmekte. Bu çalışmada Türkmenistan dış politikasında Niyazov dönemine yönelik milliyetçilik, kimlik ve sosyal temelli olgular üzerinden gelişen konstrüktivisit bir bakış açısı ile değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Dış Politika, Konstrüktivizm, Niyazov.

Abstract

In the foreign policy of Turkmenistan, which gained its independence after the Cold War, two different periods can be mentioned. The first period is the closed period. This period is the period of President Saparmurat Niyazov (Turkmenbaşı) (1991-2007), who became president after the country gained independence. Later on, the president Gurbanguli Berdimuhamedov (2007- ...) is a more effective foreign policy in international relations, especially relations with Turkey in particular were monitored. Turkmen identity and nationalism is the main point of Turkmenistan's foreign policy, which remained under Soviet administration for 75 years. The basic point of view of constructivism, which is taken as a reference in the evaluation of Turkmenistan's foreign policy, is that although there are realist and rationalist policies of states in international relations, it is in fact social, cultural, ethnic and so on. There is a structure and relations that are shaped by feeding from such phenomena. The special emphasis of constructivism is on the human's awareness of the environment in which he lives and the state of consciousness nurtured from this awareness. Constructivists, critical theorists, and postmodernists also stress that there is no external and objective reality. The social and political world is not a physical or material structure that exists outside human consciousness. The international system is not a self-existent structure. Three main objectives and priorities were adopted in Niyazov's Turkmenistan foreign policy. The first is recognition and recognition in the world by centering on Turkmen identity and nationalism. The second is a firm ground on internal and external security. The third is to establish good relations with its neighbors and Turkic states. According to this, while the second case is a rational foreign policy choice, the first and third cases have traces of identity and nationalism and can be evaluated with a constructivist approach. In this study, evaluations have been made with a constructivist point of view on Niyazov period in Turkmenistan foreign policy based on nationalism, identity and social based facts.

Keywords: Turkmenistan, Foreign Policy, Constructivism, Niyazov.

* Belarus Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, e mail: nuriya.dzhan.09@mail.ru

** Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uluslararası Pazarlama ve Lojistik Bölümü. e mail: o.faruk.guven@hotmail.com

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde 1990'lı yıllardan itibaren gündeme gelen konstrüktivizm esas olarak bir teori değil uluslararası ilişkilerin katmanlar halinde araştırılmasında teorik olarak bilgi bir yaklaşımı olup uluslararası ilişkilerin "sosyal olarak kurgulandığı" fikrine dayanır. Konstrüktivizm, rasyonellik bağlamında yapılan değerlendirmelere bir tepki olarak ortaya çıkmış ve devletlerin uluslararası ilişkilerinde sosyal, kültürel, kimlik, etnik vb. unsurların etkilerini yorumlayan bir düşünüş biçimidir. Başka bir açıdan "orta yol" konumunda değerlendirilebilecek olan konstrüktivizm, rasyonel seçim teorisinin açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürdüğü olguları açıklamak ve anlamlandırmak üzere araçsal nitelik taşımaktadır. Konstrüktivist yaklaşımın ardındaki temel düşünce rasyonel materyalizmin eleştirisi olup uluslararası çıkarların sosyal olgular üzerinde kurulmasına vurgu yapmaktadır. Ayrıca uluslararası ilişkilerde söz konusu olan "dost" ve "düşman" gibi kavramların oluşumunda menfaat ve çıkar ilişkileri kadar devletlerin öteden beridir etkisinde olduğu tarihi ve sosyal unsurların etkilerinin de önemli olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu açıdan diğer kuram ve teorilerden ayrılmaktadır.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNDE KONSTRÜKTİVİZM

Uluslararası ilişkiler disiplininde 1920-1940 yılları arasında İdealist/Liberal ile Realist/Gerçekçilik, 1950-1960 yılları arasında Gelenekselci- Davranışsal ve 1980 sonrasında da Davranışsal (Pozitivist)-Post Pozitivist (Eleştirel) tartışmalar söz konusudur. Son tartışma dönemi esasında dünyada belirleyici etkisi olduğu ileri sürülen materyal ve düşünsel (idealist) faktörlerden hangisinin öncelikli olduğuna dayanmaktadır. Materyalistler, maddi öğelerin sosyal dünyayı oluşturan temel veya asli, idealist faktörlerin ise ikincil unsur olduğunu savunmuştur (Küçük, 2009, 772-773). Realizm, Neo-realizm, Liberalizm, Neo-liberalizm ve Marksizm gibi düşünce akımları materyal unsurlara vurgu yapmışlardır. Oysa idealist ve eleştirel yaklaşımlar maddi unsurlara karşı çıkmamakla birlikte yadsımamakla, sosyal dünyayı anlamlı kılan bilinç yapıları olduğunu ifade etmekte, sosyal dünyanın özneler arası bir etkileşim sayesinde oluşan bilgi ve düşüncelerin maddi öğelere anlam yüklemesiyle oluştuğunu ileri sürmektedirler. Diğer yandan uluslararası ilişkiler disiplinindeki il dönem tartışmalarda, baskın kuramsal formların akademik disiplinlerin sınırlarını çok katı bir şekilde çizmesine karşı 1980'lerin ortalarında post-pozitivist, post-modernist, post-yapısalcı, eleştirel, feminist ve normatif yaklaşımlardan oluşan bir başkaldırının ortaya çıktığını görülmektedir (Karacasulu, 2012, 109; Aydınlı, Kurubaş, Özdemir, 2015, 35).

Uluslararası ilişkiler disiplininde kökenleri, eski tarihçi Thukidides (Thucydides), tarihçi ve diplomat Makyavel (Niccolo Machiavelli) ve de İngiliz filozof Thomas Hobbes'a kadar geriye giden "realist paradigma"nın (Balcı ve Kardeş 2014, 86) modern zamandaki öncüsü Edward Hallett Carr (1939) "Yirmi Yıllık Bunalım; 1919-1939" adlı eserinde eseriyle idealizmin sorgulanmıştır. Carr'a göre realizm, uluslararası ilişkiler disiplinini emeklemeden çıkarıp olgunlaşmaya taşıyacak ve normatif yaklaşımlar yerine çözümlenmeye ağırlık vermeyi sağlayacak bir bakış tarzıdır. Ayrıca insanın özü itibariyle bencil ve çıkarıcı olduğu ve bu çıkarlarını gerçekleştirirken toplumsal çıkarla uyumun aranmadığı savına atıfta bulunarak uluslararası ortamdaki egemen güçler olan devletlerin amaçlarını/çıkarlarını gerçekleştirmek için sürekli bir çatışma halinde oldukları, ortak güvenlik/saldırgan karşı iş birliği gibi kalıplaşmış şeylerin dahi başka devletlere karşı dayatılabilecek güce ulaşma amacıyla oluşturulduğunu ileri sürmüştür (Carr, 1946, 21-29; Arı, 2006; Eralp, 2009, 70). Bu durumu Güç İstenci olarak niteleyen Nietzsche'ye göre "güç istenci düşüncesinin temelinde insan doğasının unutturulmuş yasalarına geri dönme ve metafizikle örtülmüş olan doğruya ulaşma isteği vardır. Bu doğru, Aydınlanma'nın rasyonel temellere dayandırılmış, statik ve neden-sonuç ilişkilerine dayalı doğrusu değil, güç istencidir" (Yüksel ve Ateş, 2019, 219).

Realizm penceresinden değerlendirme yapan ve II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan durum karşısında Hans Morgenthau, Uluslararası Politika, Güç ve Barış Mücadelesi (1970) adlı eserinde uluslararası politikanın bir güç mücadelesi olduğunu ileri sürmüştür (Morgenthau, 1970, 157). Morgenthau'da özcü bir şekilde daha da ileri giderek, insanın kötü ve günahkar bir varlık olduğu noktasından hareketle, uluslararası politikada devletlerin güçleri ölçüsünde var olabileceğini ileri sürmüştür. Uluslararası alanda barışın ancak bir güç dengesinin varlığı ve devletlerin bu dengeyi korumaya yönelik ortak konsensüsünün bulunmasıyla sağlanacağını ileri sürmüştür (Keyik ve Erol, 2019, 19). İnsanın doğasına yönelik bu indirgemeci yaklaşımın bir benzeri de idealizm/ liberalizmde bulunmaktadır. İdealizmin insana dair ön kabulü ise insanın doğası itibariyle iyi olduğu, dolayısıyla işbirliği ve karşılıklı yardıma yatkın olduğu varsayımından hareketle, kötü kurumsal ve yapısal düzenlemelerin insanları bencillığe ve diğerlerine karşı savaş dahil zarar vermeye ittiğini ileri sürmektedir (Ünal, 2011, 6). Konstrüktivizmde ise insanın özüne yönelik bir ön kabul bulunmamaktadır. Konstrüktivizme göre John Locke'un önermesinde olduğu gibi "insan doğduğunda boş

bir levha gibidir, üzerine ne yazılırsa o olur". Konstrüktivizm insanlar tarafından doğal olduğuna inanılan birçok felaketin bir sosyal inşanın ürünü olduğunu, uluslararası ortamdaki düzen veya kaosun ise aktörler eliyle oluşturulduğu/inşa edildiğini ileri sürmektedir. Sosyal olguların sürekli bir şekilde karşılıklı inşasından hareketle, aktörle yapının birbirini inşa ettiği ileri sürülmektedir (Wendt, 1999, 264).

Konstrüktivizmin aktör/yapı ikiliğini, her ikisine de eşit derecede etkinlik verecek biçimde kurgulamaya çalışması, doğal olarak öteki kuramların konstrüktivist çerçeve içinde hareket etmelerine, böylece uluslararası ilişkilerde her zaman bir sorun olarak duran "değişim" in açıklanmaya çalışılmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal olguların-devletler arası ilişkiler dahil- sürekli bir inşa halinde bulunduğu temel varsayımına sahip konstrüktivizm, değişmez varsayımlar üzerine kurulduğu sanılan kuramların değişen şartlara göre yeniden yorumlanmasını mümkün kılmaktadır (Ateş, 2008, 20). Konstrüktivizmin önde gelen temsilcisi Wendt'e göre realist ve liberal teoriler rasyonalist teorilerdir ve bu teorilerde uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devlet kendi çıkarları peşinde koşar ve giriştikleri ilişkiler açısından verili olarak kabul edilirler. Konstrüktivizmde ise ülkelerin birbirleriyle olan ilişkileri, oluşmasının öncesinde verili olarak tanımlanmak yerine, bu ülkelerin birbirleriyle olan ilişkileri sırasında ve sonrasında ortaya çıkan sonuçlar şeklinde görülür. Uluslararası ilişkiler tarihsel bir süreçte siyasi ve sosyo-kültürel bir inşanın eseridir (Ünal, 2011, 7).

Genel olarak uluslararası ilişkiler disiplininde ilk dönem olarak nitelendirilebilecek tartışmalarda iki dünya savaşı arasındaki dönemde idealizm/realizm tartışması yaşanmış, bu tartışmalar ile genel olarak disiplinin çalışma sınırları ve dayandığı kavramlar belirginleşmiştir. 1960'lardan sonra ikinci dönemdeki tartışmalar gelenekselcilik/davranışsalcılık bağlamında olmuş ve bu dönemdeki tartışmalarda disiplinin yöntemi irdelenerek ağırlıklı olarak pozitivism eksenli çalışmalar yapılmıştır. Üçüncü dönem olan 1980'lerden itibaren yaşanan tartışmalar ise daha çok epistemoloji yoğunluklu olup bir çekişme üzerine kurulmuş ve pozitivism/post-pozitivism karşıtlığı görülmüştür.

1.1. Bir Yaklaşım Biçimi Olarak Konstrüktivizm

Konstrüktivizm, İngilizce "constructivism" kelimesinin Türkçeye geçmiş halidir. Konstrüktivist yaklaşım ise "constructivist approach" kelimelerinin Türkçesi olmakla birlikte yerli literatürde "inşacılık", "yapısalcılık", "oluşturmacılık", "oluşturmacı", "yapılandırıcı", "yapılandırıcılık" ve "yapısalcı kuram" olarak kullanılmaktadır. Yine bu terimin "yapılandırıcı" kuram bağlamında eğitim bilimlerinde de kullanıldığı görülmektedir. Farklı yazarlarca ve farklı disiplinlerde terimin birden çok karşılığına yer verildiği ve kavramsal anlamı konularında da farklı görüşler bulunduğu görüldüğünden bu çalışmada "konstrüktivizm" olarak kullanılacaktır.

Konstrüktivizmin özel vurgusu insanın yaşadığı çevreye yönelik farkındalığı ve bu farkındalıktan beslenen bilinci üzerinedir. Konstrüktivistler, eleştirel teorisyenler ve postmodernistlerin de aynı şekilde düşündüğü gibi dışsal ve nesnel bir gerçeklik olmadığını vurgulamaktadırlar. Sosyal ve politik dünya, insan bilincinin dışında varolan fiziksel ya da maddesel bir yapı değildir. Uluslararası sistem de kendi kendine var olmuş bir yapı değildir. O, sadece insanlar arasındaki öznelarası bir farkındalıkla meydana gelebilir. Meydana gelen bu şey fiziksel ya da maddesel değil, zihinsel ve düşünseldir. Bu sebeple eğer fikirler ve düşünceler değişirse, sistem de değişir. Konstrüktivizm uluslararası ilişkilerin bir sosyal bilim olduğunu reddetmez, fakat pozitivist bir bilim olduğunu reddeder. Çünkü konstrüktivizme göre uluslararası ilişkiler tarihsel ve sosyolojik anlamda bilimsel metodlarla çalışılabilir (Aydın, 2019, 62). Konstrüktivizm yeni bir yaklaşım olarak kabul edilmekte olsa da, metodolojik anlamda kökleri 18. yy İtalyan filozofu Giambattista Vico'ya giden eski bir yaklaşımdır. Vico'ya göre, doğal dünya Allah tarafından yaratılmış olsa da, tarihsel dünya insan tarafından oluşturulmuştur. Tarih, tek başına beşeri ilişkilere dayanarak gelişen bir süreç değildir. İnsanlık kendi tarihini inşa etmekte, tarihsel yapılar olan devletleri de insanoğlu inşa eder. Bundan dolayı devlet de uluslararası sistem de yapaydır. Önde gelen konstrüktivistler, Peter Katzenstein, Friedrich Kratochwill, Nicholas Onuf, Alexander Wendt'dir (Tanrıseven, 2005, 107-115).

Konstrüktivizm'in en önemli argümanlarından bir tanesi olan uluslararası ilişkilerin "toplumsal" özelliği İngiliz Okulu'na mensup olan araştırmacılar tarafından İkinci Dünya Savaşı'ndan 1980'li yıllara kadar tartışılan ve analizlerinin merkezinde olan bir konu olmuştur. Bu bağlamda İnşacılığın 1990'lı yıllarda güçlü bir şekilde ortaya çıkması birçok akademisyenin gözlerini İngiliz Okulu'na çevirmesine neden olmuştur. Okulun kökenleri 1940'lı yıllara dayandırılabilir. Bu yıllarda yapılan bazı çalışmalar okulun temellerini oluşturmuştur. Okulun en önemli temsilcileri arasında Herbert Butterfield, Martin Wight, Adam Watson ve Hedley Bull sayılabilir. En önemli özelliklerinden birisi şüphesiz eklektik (farklı görüşlere ait bazı varsayımları kullanma; seçmeli) bir yapıya sahip olmasıdır. Bir başka ifadeyle okul, üç geleneği sentezleyen bir görünüme sahiptir. Bunlar Makyavelci veya Hobbseyen Gerçekçilik (realizm), Grotiusçu akılcılık

(rasyonalizm) ve Kantçı devrimciliğdir (revolutionalizm). İngiliz Okulu uluslararası ilişkilere bakışı bu üç ekolün sentezlenmiş halidir, fakat ağırlıklı vurgusu akılçılığa yani rasyonalizme olmuştur. Bilindiği gibi Realizm milletler arası münasebetleri güç, çıkar ve çatışma perspektifinden incelerken, devrimci gelenek dünya devletlerinde yaşayan belirli grup veya sınıfların ortak fikir, değer ve düşünsel bütünlük (ideoloji) çerçevesinde hareket etme imkânına vurgu yaparak işbirliğini öne çıkarmakta, İngiliz Okulu ise devletlerarası sürekli çatışma halinin ve milletler arası çıkarların sürekli olmayacağını savunur (Devlen ve Özdamar, 2010, 44-45; Ağkaya, 2016, 1062).

İngiliz Okulu'na mensup olanlar Realizm'in çekiciliğine ve (Kantçı) devrimciliğin cazibesine karşı koyamayarak her iki ekolden de bazı varsayımları kullanmaktadırlar. Ama bunları akılçılık süzgecinden geçirmeyi de ihmal etmezler. Mesela realist yazarlar gibi uluslararası ilişkilerin anarşik yapısını kabul ederler ancak uluslararası kurallar (hukuk) ve etişin bu anarşik yapıyı kontrol ettiğini, bir "düzen" sağladığını söylemektedirler. Bu bağlamda aslında her ne kadar bir dünya devleti (üst otorite, Leviathan) olmasa da ortak çıkar ve değerleri korumak bağlamında bir uluslararası toplumun var olduğunu savunmaktadırlar. Diğer taraftan Radikalizm'in (devrimciliğin) bazı özelliklerini içselleştirirler ancak onların iddia ettiği gibi evrensel işbirliğinin gerçekleşmesi için Realizm'in kökünden kazanması gerektiğini ifade etmemektedirler. Böylece kendilerinin " via media " yani "orta yolda" olduklarını savunurlar (Salım, 2014, 16). Realizm'e tepki olarak gelişen konstrüktivizm ise esasında sosyal olgulardan beslenerek, kendine özgü araştırma alanları ve yaklaşımları barındıran empirik bir uluslararası ilişkiler yaklaşımıdır. Konstrüktivistler pozitivizmdeki nedensellik fikrini paylaşmazlar. Çünkü pozitivizmdeki nedensellikte özneler arasılık yoktur. Konstrüktivistler uluslararası sistemdeki bilardo topu modelini reddederler. Çünkü aktörlerin bilardo topuna, topların birbirlerine çarpmasının da aktörler arası etkileşime benzetildiği bu modelde aktörlerin fikirleri, düşünceleri, bilinçleri gibi öznellikleri yoktur. Konstrüktivistler, uluslararası etkileşimleri anlamak için bu bilardo toplarının içindeki fikirleri, duygu ve düşünceleri araştırmanın önemli olduğunu düşünmektedirler. Konstrüktivistlere göre çatışma, güçlerin ya da kimliklerin çarpışması olarak algılanmaz. Çatışma, özneler arasındaki anlaşmazlık, tartışma, birbirini yanlış anlama, iletişim eksikliği ya da buna benzer aktörler arası çeşitli bilişsel anlaşmazlık ve uyuşmazlıklardır. Konstrüktivistler bilimsel araştırmayı bir açıklama faaliyeti değil bir yorumlama faaliyeti olarak görürler. Sosyal bilimsel bir araştırmanın tarafsız olabileceğine şüphe ile yaklaşmaktadırlar. Hatta postmodernizme yakın olan konstrüktivistlerin diğerlerine göre bilginin nesnel olabileceğine yönelik daha büyük şüpheleri bulunmaktadır. Önceden pozitivist olan konstrüktivistler 'sosyal insanın mekanizmaları ve süreçleri' diye bir tabirden bahsederler. Bu tabirdeki mekanizma ve süreçler kavramı uluslararası sistemi, toplumsal güçlerini ve kaidelerini bilerek açıklanabilecek bir dışsal gerçeklik olarak ele almaktadır. Söylem ve iletişime vurgu yapan diğer konstrüktivistler ise araştırma meselesini insanların muhakeme ve dilsel yetilerini, inançlarını irdeleyerek, bu şartların onların davranışlarını nasıl şekillendirdiğinin ortaya konulması olarak tanımlarlar (Finnemore ve Sikkink, 2001; Jackson ve Sorensen, 2011, 257).

Konstrüktivist güvenlik anlayışında milli güvenlik olgusunu oluşturan milli çıkar, tehdit algılamaları realizmde olduğu gibi verili olarak ele alınmaz, bu algılama ve tanımlamalar siyasi ve sosyo kültürel bir insanın eseridir. Bu inşa süreci tarihsel bir yapı arz edebileceği gibi konjonktürel bir şekilde de üretilebilir. Tarihsel veya konjonktürel yapıda üretilen/geliştirilen ortak kimlik, kültür veya normlar gibi düşünsel faktörlerdeki değişim devletlerin dün, bugün ve yarın değişebilen davranışlarını, ilgilerini, algılamalarını açıklamada referans alınır. Yaklaşımın önde gelenlerinden Wendt, örnek olarak soğuk savaş dönemi için Amerikan askeri gücünün Küba ve Kanada üzerinde farklı algılanmasını göstermektedir. Küba için tehdit olarak algılanan ABD gücü, Kanada için müttefikdir. Benzer şekilde Soğuk Savaş'ta ABD ve Sovyetler'in karşılıklı olarak birbirlerini düşman olarak görmeyi bırakmalarıyla sona ermiştir (Ünal, 2011, 7; Aydın, 2019, 64). Örneğin milli güvenlik çalışmalarında konstrüktivistler, güvenlik politikalarında ve tercihlerinde kültürün, kimliğin ve geleneklerin etkisine özel önem verirler. Örneğin caydırıcılıkta nükleer ve kimyasal silahların sınırlı kullanımını şart koşan yasaklayıcı normların ve tabuların rolüne özel önem verirler. Bu sebeple konstrüktivistler, açıklamalarını askeri güç ve maddi çıkar temeline dayandıran ve kültür, kimlik, norm gibi etkenleri gözardı eden neorealist izahati yeterli bulmamakta ve eleştirmektedirler. Çünkü uluslararası sistem, neoralistlerin öngördüğünden çok daha karmaşıktır. Pozitivist neorealist Kenneth Waltz'un uluslararası sistemin anarşik olduğunu yönelik tespitine karşılık konstrüktivist Alexander Wendt, "Anarşi devlet ne anlıyorsa odur" demiştir. Ona göre, devletlerin pratik ve geleneklerinden bağımsız nesnel bir uluslararası sistem yoktur. Bu sebeple anarşi dışsal bir gerçeklik değildir. Uluslararası sistemde ya da siyasi sistemde yer alan, olduğu varsayılan ya da öyle algılanan ne varsa insanların etkileşimi vasıtasıyla insanlar tarafından meydana gelmektedir. Toplumsal olarak hiçbir şey bu insani faaliyetlerden bağımsız olarak meydana gelmez (Kaya, 2008, 91-93; Wendt, 2013).

Genel olarak konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler alanında özellikle 1990'ı yıllarda kendini göstermiştir. Smith'in bir teoriden ziyade bir yaklaşım olduğunu düşündüğü konstrüktivizm sosyal ilişkileri sosyal olmayanlarla bağdaştırmayı amaçlayan, bağlantısı olmayan unsurları birbirine bağlama ve aralarında bir ilişki kurmayı hedefleyen bir metot ve düşünce biçimidir²⁰. Bu bağlamda konstrüktivistlere göre, gücün nasıl kullanılacağı, çıkarların nasıl belirleneceği, uluslar arasındaki ilişkilerin nasıl şekilleneceği bunlara karar verecek olan aktörlerin idealarına bağlıdır ve aktörler birbirleriyle etkileşimde bulundukça kendi amaç ve kimliklerini anlamlandırdıklarından, bu güç, çıkar, kimlik ve ilişkiler, hatta savaş ve barış durumları zaman içinde değişiklik gösterebilir. Buna bağlı olarak devlet, piyasa, uluslar arası örgütler gibi unsurlar, aktörlerin içinde bulunduğu sosyal yapılardan etkilenerek şekillenir. Konstrüktivizmin temelinde sosyal ilişkiler ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu açıdan, alışlageldiğin dışında, örneğin siyaset ve uluslararası ilişkiler gibi sosyal unsurların genelde yer bulamadığı alanlara farklı bir bakış açısı ve değerlendirme yöntemi kazandırmayı amaçlayan konstrüktivizmin sosyal gerçeklere vurgusu, onu bu alanda oldukça önemli kılmaktadır. Bu sebeple, Uluslararası ilişkiler alanında konstrüktivizmi sosyal ilişkiler ve unsurlar teorisi olarak görmek mümkündür (Kaya, 2008, 95; Sayar, 2019, 14). Uluslararası ilişkiler disiplinde konstrüktivizm terimi ilk kez 1989 yılında "World of Our Making" adlı eserinde Nicholas Greenwood Onuf kullanmıştır. Yazar post-yapısalcı tahribat karşısında uluslararası ilişkileri değişen paradigmalara göre yeniden inşa etmeyi amaçlamış ve bu terimi kullanarak, konstrüktivizminin genel çerçevesini pozitivizmi eleştirerek ortaya koymaya çalışmış ve kendi düşünce yolunu geliştirmeyi uygun bulmuştur. Friedrich Kratochwil ve Richard Ashley gibi yazarların kavramsal kökeninde yer aldığı konstrüktivizmin asıl öncülleri Alexander Went ve Nicolas Onuf'tur.

1.2. Nicolas Onuf ve Alexander Went'in Önergeleri

Konstrüktivistlerin temel argümanlarından bir tanesi kimlik (fikirsal unsur) ve buna dayalı çıkarlar "geniş çaplı sosyal bir etkileşim" ile şekillenir savıdır. Bu bağlamda realistlerden kesin çizgilerle ayrıldıkları görülür. Zira onlara göre kimlik ve çıkarlar önceden verilidir (sosyal ortamda oluşmaz) ve sabittir yani sosyal etkileşim ile değişime uğramaz. Konstrüktivizm ise bu varsayıma karşı çıkararak kimlik ve benzeri bilişsel unsurlar ve bunlara bağlı çıkarlar sabit olmayıp sosyal bir ortam içerisinde şekillenmektedir demektir. Sosyal ortam içerisinde bir etkileşim vardır ve elbette karşılıklı ilişkiler bazı kural ve normlarla yönetilir. Bu norm ve kuralların aktörlerin kimlikleri ile uyumludur aynı zamanda etkileşim sürecinde oluştuğu belirtilmektedir böylece "yapıların" da önceden verili olmayıp sosyal olarak oluşması söz konusu olur. Mesela anarşi, egemenlik, rejimler ve diğer uluslararası ilişkiler kavramları (veya kontekst içerisindeki anlamıyla yapılar) bir etkileşim içerisinde oluşan kural ve normlar (değerler) ile oluşturuldukları ifade edilmektedir. Ek olarak anarşi gibi oluşturulan yapıların da sonradan aktörlerin kimliklerini (bilişsel unsurlarını) yeniden oluşturduğu ifade edilmektedir.

Konstrüktivistler anarşinin var olduğunu kabul etmektedirler ancak devletlerden bağımsız var olan bir gerçeklik olmayıp oluşturulan bir şey olduğunu söylemektedirler. Realistler ise anarşinin önceden var olan bir şey olduğunu ve bu anarşik yapı yüzünden devletlerin birbiriyle sorunlar yaşadığını böylece güvenlik ikileminin ortaya çıktığını ifade etmektedirler. Konstrüktivistler ise buna karşı çıkararak İngiltere ve Fransa'yı örnek vermektedirler. Tarihte bu iki devlet zaman zaman düşman veya birbirine rakip olmuştur ama şimdi birbirinden artık korkmuyorlar. Dünya hükümeti (Leviathan) mi kuruldu ki bu şüphe ve güvensizlik ortamı kayboldu diye sormaktadırlar. Akabinde de kimliklerdeki algılar değişti tezini cevap olarak öne sürmektedirler. Günümüzde bu iki devlet birbirini demokratik ve dost olarak görüyor denilmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki konstrüktivistler anarşiyi aktörlerin karşılıklı etkileşim ile oluşturdukları bir şey olarak görmektedir.

Konstrüktivizm'in ilgilendiği önemli bir konu da kimlik, çıkar ve norm kavramlarıdır. Kimlik, "ben" veya "öteki" ögesinin kendine has taşıdığı hususiyetler bilinci olarak ifade edilebilir. Konstrüktivist anlayışa göre bu bilinç önceden verili değildir ancak sosyal etkileşim içerisinde "inşa" edilir. Aktörlerin çıkarları yani ne istedikleri ise kimliklerine göre belirlenir. Konstrüktivizm'e göre kimlikler sabit değildir değişebilir. Bu değişen kimliklere göre de farklı dış politika tercihleri yapılması mümkün olmaktadır. Konstrüktivizmin üzerinde durduğu bir diğer husus da "norm" kavramıdır. Normlar öncelikle aktör kimliklerini belirler veya inşa edilmesinde katkı sağlar bundan sonra da aktörlerin doğru veya yanlış olan davranışlarının sınırlarını çizer. Bu bağlamda bazı normlar yasaklayıcı özellik taşıyan bazıları da öngörülen veya olması istenilen değerleri tavsiye etmektedir. Örnek vermek gerekirse kimyasal silahların kullanılmasını yasaklayan ve ırklar arasında eşitliği tavsiye eden norm söylenebilir. Konstrüktivizmin temel özelliklerini yukarıda açıklamaya çalıştık. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Konstrüktivizm kendi içerisinde yeknesak değildir. Farklı konstrüktivist yaklaşımlar mevcuttur. Bir kısmı reflektivizme (deneye dayalı bilgi kaynağını kökten reddeden epistemoloji) kaymışken bir kısmı ana akım teorilerine (pozitivizme) yaklaşmıştır. Diğer bir kısmı

da bu iki uç nokta arasında durmaktadır. Dolayısıyla bir çalışma eğer konstrüktivist perspektifle yapıldığı söyleniyorsa şüphesiz akla gelen ilk soru hangi Konstrüktivizm açısından olmaktadır. Nitekim kendi içinde oldukça farklılaşmış bakış açılarını barındırmaktadır. Bazı yazarlar konstrüktivizm hakkında sundukları çalışmalarını bir teori olarak değil de bir yaklaşım/öneri olarak görürken (meta-teorik) bazıları ise bir teori sunma iddiasını taşır.

Nicholas G. Onufun İnşacılık anlayışı, Sosyolojik Perspektif

Uluslararası ilişkiler yazınında Konstrüktivizm terimini ilk kez “World of Our Making” (1989) eserinde ileri sürdüğü düşünleri açıklamak ve mevcut analizlere eleştiri getirmek üzere Nicholas G. Onuf kullanmıştır. Onuf, tezini öne sürerken sosyoloji biliminden yararlanarak yaptığı analizler Onufun Konstrüktivizm’i ya da “sosyolojik perspektif” olarak literatürdeki yerini almıştır (Ateş, 2008, 230). Onuf, ana akım teorilerinin temel varsayımlarını sorgulamış ve araştırmacıları uluslararası ilişkiler disiplini yeniden “inşa” etmeye davet etmiştir. Yazar, Hobbes’un “doğa durumu” tanımlarından diğer yünden de Locke, Rousseau gibilerinin “doğa hali” hakkında sunduğu varsayımlardan yola çıkılarak oluşturulan siyaset bilimi veya uluslararası ilişkiler çalışmalarından kaçınılması gerektiğini savunmuştur. Nitekim birçok problemin kaynağı olarak bu temel varsayımları gösterir. İçinde yaşadığımız dünyanın önceden var olan bir şey olmadığını ifade ederek bu yapıyı insanların (veya devletlerin) yaptığını söylemektedir. Dolayısıyla yapanların (insanlar veya devlet) ve yapılanların (sosyal kurumsal yapılar) sürekli ve karşılıklı birbirini oluşturduklarını iddia etmektedir yani birey içinde var olduğu toplumdan bağımsız değildir ve ondan önce gelmemektedir yapı ve yapılan beraber ve karşılıklı oluşur. Onuf’un analizinde ne yapanlar ne de yapılanlar önde gelen değildir ancak karşılıklı birbirini inşa etmeyle vücut bulmuşlardır. Bu karşılıklı birbirini inşa etme ise “kurallar” sayesinde olmaktadır. Aynı zamanda “kuralların” dilin bir çıktısı olarak farklı fonksiyonlara sahip olduğunu öne sürmektedir. Yaptığı tasnife göre “iddia”, “emir” veya “taahhüt” içeren kurallar söz konusu olabilir. Bu bağlamda yapı ve yapılanlar kurallar aracılığıyla sürekli olarak birbirini “inşa” ederler (Karakoç, 2013, 148; Salım, 2014, 23).

Onuf’un görüşlerinde Giddens’in “yapılanma teorisi”¹ nin etkisi görülmekte olup, O’na göre uluslararası ilişkileri de kapsamak üzere tüm sosyal ilişki ve etkileşim her zaman amilleri(edenlerin) ve bunların da parçası oldukları dünyada birbirlerini karşılıklı olarak etkileşim suretiyle inşa ettikleri süreçlerden oluşmaktadır. Dolayısı ile bir sosyal inşa durumu vardır ve bu da konuşmaya dayalı kurallarla gerçekleştirildiğinden uluslararası ilişkilere yaklaşırken kurallar ve dil temel analiz araçlarıdır. Çünkü kurallar ve dil de birbirine inşa ettiği için, bunlar ayrılmaz bir bütündür. Onuf, bu görüşünü ortaya koyarken Habermas’ın İletişimsel Eylem Teorisinde ileri sürdüğü “konuşma eylemi” ni atıfta bulunmaktadır (Onuf, 1989, 36-43). Ancak Habermas’ın, İletişimsel Eylem Teorisi,² (Deflem, 2014, 779) iletişimin rekabeti üzerine kurulu iken Onuf’un teorisi kurallara yönelmektedir. Onuf’un “kurallarına” göre insan kendi dünyalarını konuşarak kurduklarından konuşmak aynı zamanda yapmaktır. Bu olgunun kökeninde başka birini bir eylemde bulunmaya yönelten söz edimi vardır. Bu söz edimi de karşılıklı olarak aynı şeyleri ifade ederse karşılıklı mutabakata dönüşür ve kurala bağlanabilecek edimler üzerinde uzlaşma sağlanabilir. Kendi sosyal dünyalarını kuran ve buna göre uluslararası ilişkilerini gerçekleştiren insanlar “amillerdir (edenlerdir)” (Onuf, 1989, 36-43). Onuf’un konstrüktivizme bakışını üç noktada değerlendirmek mümkündür. Birincisi toplum ve birey ayrı ayrı verili değildir. Birlikte olduklarında ve karşılıklı etkileşim ürettiklerinde bir yapıya kavuştuklarından söz edilebilir. Bundan dolayı birey ve toplum devamlı olarak bir birlerini oluşturan hareketli olgulardır. İkinci, insan bir şeyleri yapmak/yapmamak istediklerinde bir amaç yolunda eylemde bulduklarında bunu ifade ederler yani dili kullanarak bir iletişim gerçekleştirirler, bu iletişim de aynı zamanda beraberinde etkileşimi getirir ve bir sosyal yapı oluşur. Bundan dolayı dil ve dilin türevleri olan kurumlar, politikalar ve kurallar gibi olgular toplumsal inşa sürecinde kullanılan birer araçtır. Üçüncüsü, yapıların kurallara göre meydana gelir ve ayakta kalabilir. Bundan dolayı “kurallar” sayesinde maddi varlıklar bir kaynak veya çıkış noktası haline dönüşebilir (Onuf, 1989, 78-94).

¹ Giddens’e göre beşeri unsurların bilme veya kavrayabilme yetileri, bilinç ve istenmeyen sonuçlarca çerçevelenmiştir. Bir hareket veya gelişmenin arzu edilmeyen neticelerinin konstrüktivizmde kayda değer ve önemli bir yeri vardır. Yazar tarihi süreçte yaşanan gelişmeleri veya sonuçları ortaya çıkaran eylemlerin arkasındaki güdüler dikkat çekmekte, değişimlerin ve gelişmelerin de bunlardan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bundan dolayı sonuçlardan önce bu sonuçlara yol açan arka plandaki amillere ve dürtülere bakılması gerekmektedir. Giddens, özetle sosyal sistemlerin inşasında ve yapıların kurulmasında tekrar eden kurallar ve kaynakların varlığının en öneli işlev olduğunu ileri sürerken, yapının da insanın bilgi kabiliyeti ve zihinsel mekanının organik zemininde örülerek eylemler şeklinde kendini dışa vurduğunu belirtmektedir. Ancak beşeri eylemlerin önünde bir engel olmayan yapı eylemlerin üretilmesi süreçlerine bir katılımdır. Yani klasik yaklaşımlardan farklıdır (Giddens, 1984, 10-11).

² Habermas’ın teorisine göre, en az iki aktör veya amil tarafından bir birini anlama amacı ancak söz edimleri üzerinden gerçekleşebilir. Bu söz edimleri ile kelimeler, semboller ve işaretlerden meydana gelen bir bütündür. Dolayısı ile sosyal aktörlerin karşılıklı etkileşimde dil ve dilin türevlerini kullanılır (Deflem, 2014, 779).

Sonuç olarak Onuf'un İnşacılık anlayışında insanlar ve toplum karşılıklı ve sürekli olarak birbirini inşa ettikleri tezi geçerli olmaktadır. Bu inşa süreci ise davranışlar sayesinde olmaktadır. Davranıştan daha çok kastedilen "konuşma eylemidir". Zira bunun yardımıyla kurallar oluşur ve maddi unsurlar toplumsal bir ortamda anlam kazanarak aktörlerin kullanımına açılmaktadır. Dolayısıyla Onuf'un tezinde dilbilimsel unsur ağırlıklıdır. Bu açıdan "radikal reflektif" olarak değerlendirilebilir. Bir başka ifadeyle ne epistemolojik açıdan ne de ontolojik açıdan ana akım teorileriyle ilişkiye girme eğilimi göstermemiştir. Oysa aşağıda inceleyeceğimiz Alexander Wendt'in yaklaşımı ontolojik açıdan Eleştirel Teoriler'e bağlı kalmakla birlikte epistemolojik açıdan ana akım teorileriyle münasebete girdiği görülecektir (Salım, 2014, 25).

Alexander Wendt'in Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi

Her ne kadar Uluslararası İlişkiler alanında konstrüktivizm kavramını ilk defa Onuf kullanmış olsa da popülerliğini artıran ve anlaşılmasında katkıları olan yazarlar³ arasında Alexander Wendt önemli bir yere sahiptir. Onuf ile Wendt'in konstrüktivizmin olgunlaşmasında iki önemli katkısından söz edilebilir. Zira Onuf, konstrüktivizmin kuramsal ve felsefik alt yapısının oluşturulmasında Wendt ise bu alt yapı üzerine verdiği eserler ile kuramın gelişiminde rol almıştır. Wendt'e göre normatif faktörler en az maddi faktörler kadar önemlidir. Nitekim Wendt, Onuf'la benzer ancak daha belirgin faktörler üzerine yoğunlaşmıştır. Wendt uluslararası ilişkilerde sistemler ve amiller/aktörler arasındaki karşılıklı sosyal etkileşimlerin "kimlik" olgusuna yön verdiğini ifade etmektedir. Örneğin yazarın "Anarşi Devletlerin Ona Verdiği Anlamdır, Güç Siyasetinin Sosyal İnşası" (1992) "(Anarchy is What States Make of It, The Social Construction of Power Politics)" isimli makalesinde neo-realist yazar K. Waltz'un "anarşi" tanımına karşı ilk eleştirilerini yapmıştır. Daha sonra bahsi geçen makaledeki görüşlerini Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi (Social Theory of International Politics) adlı kitabında genişleterek ele alan Wendt eleştirel teori ile geleneksel teori arasında yürütülen tartışmalarda yerini alarak adından oldukça sık söz ettirmiştir (Küçük, 2009, 776).

Wendt, konstrüktivizmin en önemli vurgusu olarak devletin sosyal bir varlık olduğunu ve uluslararası ilişkilerin de sosyal amil ve yapıların olduğu bir alan olduğunu ileri sürer. Bundan dolayı da uluslararası kurallarda sürekli olarak kurumların, normların, bilişsel faktörlerin düşünsel unsurların siyasi rollerine ve etkinliklerine dikkat çekmektedir (Wendt, 1992, 423-424). Uluslararası ilişkilerin tüm teorileri, aktörler, süreçler ve sosyal yapı arasındaki ilişkinin toplumsal normlara ve kuramlarına dayanmakta olup bunlar uluslararası kuramsallaştırmaların içeriğini belirlememekte, ancak dünya siyaseti hakkında sorular soruları ve bu soruları cevaplamaya yönelik yaklaşımları ortaya koymaktadır. Bunları ortaya koyarken de Wendt şu sorulara yönelmiştir; sistemik uluslararası ilişkiler teorileri nasıl görünmelidir? Yapıyla süreç arasındaki ilişkiyi nasıl kavramsallaştırmalıdır? Kimlikler ve çıkarların yapıyla dışsal ilişkileri "mikro ekonomik" analogilere mi dayanmalı yoksa ve süreç bu parametrelerdeki etkileşimlere indirgenebilir mi? Kimlikler ve çıkarlar bağlamında yapının "sosyolojik" ve "sosyal psikolojik" analogilerle ilişkileri nelerdir? Dünya politikasının sistemik kuramlarının temelini oluşturan unsurlar davranışsal-bireycilik mi yoksa bilişsel-yapılandırıcılık mı? sorularına cevap aramıştır (Wendt, 1992, 423-425).

Wendt bu sorulara iki açıdan yaklaşmıştır. Birincisi, kısmen devletlerarasındaki karşılıklı etkileşimde kimliklerin sistemli ilişkiler karşısında ne kadar önemli olduğu ile ilgilidir. Kimliği oluşturan kültürel yapı, sosyal genetik ve devlet kimliklerinin bileşenleri sistemli faktörlere kıyasla devlet çıkarları için çok daha önemli belirleyiciler olabilir. Çünkü kimlikler ve kimlik eksenli çıkarlar aslında devletlerarasındaki etkileşimde büyük oranda eksojendir. Wendt'in "eksojen"⁴ terimini kullanmasının nedeni devlet arasındaki ilişkileri ve bir sistemin işleyişine içeriden dışarıya doğru gelişen bir süreç olarak görmesidir. Nitekim eksojen dışarıdan sisteme etki eden kaynakları ifade eden bir kavram olup yazar kimlik ve çıkarların uluslararası ilişkilerle her zaman etkileşim halinde bulunduğunu düşünmektedir. Bundan dolayı uzun zaman içerisinde gelişen ilişkiler olumlu veya olumsuz bir sonucu küçük etkilere göre meydana getirebilir. Esasında kırılma noktasının pek çok başka nedeni vardır. Bundan dolayı uluslararası ilişkileri somut ve rasyonel temellere oturtmak ve bu şekilde açıklamak mümkün değildir (Wendt, 1992,423-425).

³ Onuf ve Wendt'den başka bu alanda önemli çalışmaları olan yazarlardan önde gelenleri arasında Peter Katzenstein, Emanuel Adler, John Gerard Ruggie ve Friedrich Kratochwil'de gibi konstrüktivistler de bulunmaktadır.

⁴ Eksojen terimi, bir sistemin işleyiş sürecine dışarıdan ve doğrudan etki eden hususları ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Nitekim iktisat biliminde yeri olan Post-Keynesgil iktisatçıların kuramlarında sıkça kullandıkları eksojen terimi, endokrinolojide ayrı ayrı organlarla veya birbirinden bağımsız hücre yapısı ile bütüncül yaşamını devam ettirme yeteneğine sahip olan canlı varlıkları tanımlamak için kullanılmaktadır. İktisadi bakımdan eksojen çoğunlukla konjonktürün yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya doğru dönüm veya büküm noktasını belirler. Örneğin bir piyasa sisteminde iç unsurlarda kapasitenin üzerinde bir gerilme oluştuğunda herhangi küçük bir neden kırılmaya yol açabilir. Aslında sebep kırılmaya yol açan basit ve küçük bir etki iken, kırılmanın merkez üssü diğer pek çok nedendir (Rosenberg, 1994, 24-28).

İkincisi, sistemli etkileşimler neticesinde devlet kimliklerinin ve çıkarların ne kadar kolay değişebileceğine yöneliktir. Kimlik ve çıkar yaratmada etkileşim başlangıçta önemli olsa da, kurumsallaştıktan ve bir gelenek haline geldikten sonra mantığın ve anlayışın dönüşümü son derece zor hale getirebilir. Devletsel eylemlerde yapının anlamı o kadar yavaş değişir ki, süreç içinde gerçekleşen oldular eğer fiili bir parametre haline gelirse, kimliklerin ve çıkarların verildiği rasyonalist varsayımın benimsenmesi ve kullanılması her ne kadar eleştirilse de oldukça elverişli olabilir (bu tarihsel süreçte değişebilir) (Wendt, 1992,423-425). Wendt, kendisinin eleştirdiği ileri sürülen rasyonalizm hakkında “hiçbir şey rasyonalizme karşı bir saldırı olarak algılanmamalıdır” demektedir. O’na göre rasyonalizm çözüm üretmekte kullanılacak araçları üreten yaklaşımlardan biri olup, başlı başına tek bir pencere olmamalıdır. Nitekim “büyük meseleler” konularından farklı açılardan bakış geliştirebilmek için analitik bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiği gibi “meşruiyetin” de kökeninde birden çok paradigma bulunmaktadır. Bu bağlamdan Wendt’in atıfta bulunduğu “imge teorisinin” (Image Teory)⁵ içeriğine bakıldığında de facto (fiilen, fiili, uygulamada, pratikte veya gerçekte) ontolojik bir duruş haline gelmemesi gerektiği ifade edilmektedir.

Genel olarak uluslararası siyasette gerçekte “ne var veya ne görüyoruz” sorularına idealist bir görüşle cevap vermektedir. Bir başka ifadeyle uluslararası siyaset alanında gerçekte ne var sorusunu “düşüncelerin dağılımı” olarak cevaplamaktadır. Neo-realistler uluslararası yapıyı maddi özelliklerin dağılımı (materyalist) olarak görürken, neo-liberaller buna “kurumları” da eklediklerini söylemektedir. Ancak Wendt’e göre bu yapı veya uluslararası sistem maddi hususlardan ziyade “ortak düşüncelerin” bir alanı olarak anlaşılmalıdır. Bir başka ifadeyle Wendt’in anlayışında uluslararası yapı “paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve pratik” olarak sıralanabilecek üç temel faktörden müteşekkildir. Ancak şu nokta da belirtilmelidir ki maddi unsurlar tamamen yadsımamakta sadece onlara yüklenen anlamlar ile bir şey ifade ettikleri belirtilmektedir (Salım, 2014, 27). Özetle Wendt’in bakış açısıyla konstrüktivizm açıklayıcı-pozitivist iken Onuf’un bakış açısına göre de değiştirici-refleksif bir konstrüktivizmden söz edilebilmektedir. Literatürde konstrüktivizme dair pek çok yazar ve araştırmacın da katkısı olduğu bilinmekle birlikte Onuf ve Wendt ile birlikte neo-realist Friedrich Kratochwil ve Rey Koslowski (1994)’in Bütüncül Konstrüktivizmine de yer verilmekte olup bu iki yazar kuralcı-normatif bir konstrüktivizmden söz etmektedirler. Kratochwil ve Koslowski’ye göre normların tüm insan tutumlarını etkilediğinden devlet arasındaki ilişkiler de buna göre şekillenir ve uluslararası ilişkiler disiplininde normatif kurallar temel amillerden biridir (Koslowski ve Kratochwil, 1994). Sosyal yapının içerdikleri hakkında söylenen maddi unsurlar konusunda da Wendt bu konuyu bir örnekle açıklamaktadır. Sosyal yapı altın ve tank gibi maddi unsurları kapsamaktadır ancak bunlar sadece ve sadece paylaşılan bilgi kapsamında aktör davranışlarında anlam taşımaktadırlar.

2. NİYAZOV DÖNEMİ TÜRKMENİSTAN DIŞ POLİTİKASINA KONSTRÜKTİVİST BAKIŞ

Soğuk Savaşın ardından bağımsızlığını kazanan Türkmenistan’ın dış politikasında bir birinden farklı iki dönemden söz edilebilir. İlk dönem kapalı görünüm arz eden ve ülkenin bağımsızlık sonrası ilk devlet başkanı olan Dönem Saparmurat Niyazov’un (Türkmenbaşı) (1991-2007) dönemidir. Daha son işbaşına gelen Gurbanguli Berdimuhamedov (2007-...) döneminde ise başta Türkiye ile ilişkiler olmak üzere dışa açık ve daha etkili bir dış politika izlendiği ifade edilebilir. Türkmenistan dış politikasının değerlendirilmesinde referans alınan konstrüktivizmin temel bakış açısı, uluslararası ilişkilerde devletlerin realist ve rasyonalist politikaları söz konusu olsa da aslında sosyal, kültürel, etnik vb. gibi olgulardan beslenerek şekillenen bir yapı ve ilişkiler söz konusudur. Bu nedenle Türkmenistan’ın dış politikasında etkili olan ve konstrüktivizm bağlamında değerlendirmeler yapılabilmesi için öncelikle ülkenin siyasi tarihi geçmişine kısaca yer verilmesi ardından dış politikada etkili olan dinamiklere bakılması gerekmektedir.

2.1. Türkmenistan Siyasi Tarihi

İslam kaynaklarına göre onuncu yüzyıla kadar geriye giden, Müslüman olan ve Osmanlıların da kökeni olan Oğuz boyu “Türkmen” olarak kabul edilmektedir. Türk-men kelimesinde yer aldığı gibi “men” ve “imen” ekleri Müslüman Türklerin isimlerinin sonuna getirilmektedir. Dar anlamda İran, Irak, Suriye, Afganistan ve Anadolu’da yerleşik bazı Türk boylarına mensup olanlar için kullanılmaktadır. Günümüzde ise Türkmen kelimesi, Türk dilinin alt kollarından olan Oğuz Türkçesini konuşan bağımsız bir devlet olan Türkmenistan Cumhuriyeti için kullanılmaktadır (Tatlılıoğlu, 1999, 206). Bir bölge olarak Türkmenistan Hz.

⁵ Kuramcısı Epikuros’a göre imge teorisi; Her bilginin ve nesnel gerçekliklerin insan bilincindeki veya zihnindeki yansıması yani imgesi olduğunu ileri sürmektedir (yansı, yansıtma, yansım). Bilgi teorilerinin temelini oluşturur. İnsan, nesnel gerçeklikleri sosyal pratiklere dayanarak yansıtma yaptığı sürece, toplumsal bilincini ideoloji, bilim, sanat, ahlak, dil vb. gibi biçim ve şekiller altında kavramaktadır. İmgeler ise bu yansıtmanın bir sonucudur (Woolf, 2005, 158).

Osman döneminde fethedilmiş ardından bir süreliğine Tahiriler ve Sâmânîlerin hakimiyetinden kaldıktan sonra 1040 yılındaki Dandanakan Savaşı'nı Selçukluların egemenliğine girmiştir. 1220'li yıllarda Moğol istilası başlayınca Türkmenistan'da yaşayanların bir bölümü Horasan, Mangışlak ve Mâverâünnehir'de kalırken diğerleri Azerbaycan ve Anadolu'ya göç etmiştir (Saray, 2012,601). Moğol istilasını müteakiben Cengiz Han'ın varisleri/oğulları arasında Türkmenistan paylaştırılmış ve 1388 yılından itibaren Harezm bölgesiyle birlikte 1336-1405 yıllarında Timur'un hâkimiyetine girmiştir. Göç ederek sırasıyla Ön-Asya ve Anadolu'ya yerleşen Türkmenler, önce Anadolu Selçuklu Devleti ve ardında 13. yüzyılda Osmanlı Devleti etrafında yeniden toplanma sürecine girmiştir. Böylece Türklüğün batı kolu Osmanlı öncülüğünde doğu kolu ise Timur'un öncülüğünde büyük birer kuvvet olarak hızla yeniden yükselişe başlamıştır (Kaya, 2013, 296). Türkmenistan'da 11. ve 13. yüzyılda devlet kuran ve güçlenen Türkmenler Harzemşahlar ve Selçuklular döneminde oldukça gelişmiş bir medeniyet inşa etmişler, bilim, kültür, sanat, sosyal yaşam vb. alanlarda ilerleme göstermişlerdir. Dönem itibariyle Harezm'in başkenti bugünkü Köne Ürgenç olan Gürgenç kentin büyük bir bilim ve kültür merkezi niteliği taşımıştır. Yine bugünkü adı Marı olan Merv şehri de benzer şekilde başka bir bilim ve kültür merkezi olarak tanınmıştır. Hem Moğol hem de Timur dönemlerinde Salır, Teke, Ersarı Yomut gibi Türkmen boyları Türkmenistan da dahil olmak üzere Irak, İran, Suriye, Türkiye ve Kafkaslara kadar geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır (Tatlıoğlu, 1999, 207).

Türkmenlerin kurumsal nitelikte devlet deneyimi ve özellikle düzenli ordu kurması Selçuklulardan sonra olmuştur. Türkmen gelenekleri toplum üzerinde oldukça etkilidir. Günümüzde dahi devam eden Türk boylarında istişare ve karar alma kurumu niteliği taşıyan adalet, tecrübe, bilgelik ve liyakatin her zaman gözetildiği "Aksakallar Meclisi ve Maslahat Geleneği" bunun en güzel örneğidir. Türkmenler bağlı oldukları gelenekleri ve güçlü idari yapılarından aldıkları güçle 1830'ların başından itibaren Merv bölgesine doğru yayılmışlardır. Gittikleri yerleri imar etmişler ve kale yaparak Teke Başbuğu Kuşid Han'ın liderliğinde 1855'te Serahs bölgesinde Hîve Hükümdarı Muhammed Emin Han'ın başında olduğu Farmlar (İran) ile girdikleri savaşı kazanarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Tatlıoğlu, 1999, 208). Ancak Ruslar, 1873'te Hîve Hanlığı'nı işgal etmeleri, Türkmenler'in de Rus hakimiyetini reddetmeleri savaşa neden olmuştur. Göktepe'de Eylül 1879'daki Savaş neticesinde Ruslar yenilgiye uğratılmışsa da bu durum fazla uzun sürmemiş ve 1881'de Ruslar Türkmen bölgesini imparatorluklarına katmışlardır. Rus işgalinden sonra baskılar oldukça artmış, Türkmenlerin bazıları da millî uyanış ve direniş yolunda mücadele etmiş ancak bazıları Çin'e bazıları da Osmanlı'ya göç etmişlerdir (Alkan, 2012, 322). Yaşanan trajedilerden sonra yüzbinlerce Müslüman Türkmen zorunlu göç, katliam, işgal ve bağlı nedenlerden dolayı yok olmuş, Türkmenlerin yaklaşık yüzde 17'si o dönemde ölmüştür (Turan, 2016, 5980).

Türkmenistan için Çarlık Rusya'sının 1917 yılında Bolşevik Devrimi ile yıkılması bir umut olarak kendini gösterse de egemenliği kuran Kızıl Ordu tüm Rusya genelinde olduğu gibi Türkmenistan'daki millî bağımsızlık hareketleri ve uyanış çabalarını şiddetle bastırarak "Sovyetleştirme" yapmıştır (Hale, 2003, 312-314). Roy, (2005, 97-98) ve Turan'a (2016, 5980) göre "Sovyet yönetimi kurulduktan sonra bir süre Orta Asya'da Çarlık döneminden kalma yönetim düzeni sürdürülmüşse de 1918'de Rusya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti, 1920'de ise Türkistan Genel Valiliğinden ayrılan Trans-Hazar vilayeti ile Özerk Karakalpak Cumhuriyeti'nin birleştirilmesiyle Türkmenistan Özerk Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak çok geçmeden Özbek, Kazak ve Türkmenlerin dayanışma içerisine girdiğini gören Sovyet yöneticileri bu durumu engellemek için aralarındaki eski çatışmaları körüklemek ve yeni ihtilaflar yaratmak suretiyle Türkistan Türklerini birbirlerinden ayırmaya çalıştılar. Yine bu amaca yönelik olarak Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 27 Ekim 1924 tarihinde aldığı bir kararla Türkistan'da ayrı sınırlara ve yönetim mekanizmalarına sahip Özbek, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kurulmuştur. Böylece bu tarihe kadar Türkmen Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak SSCB'ne bağlı kalan Türkmenistan, 27 Ekim 1924 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüne kavuşmuştur."

Türkmenistan'da, Sovyetler Birliğinin kuruluşundan yaklaşık yedi ay sonra 13 Mayıs 1925 tarihinde Türkmen Komünist Partisi (TKP) kurulmuştur TKP'nin tamamen Moskova güdümünde olmaması parti liderlerinin milliyetçilik ile suçlanmalarına neden olmuş ve 1937-1938 yıllarında Türkmen Yüksek Sovyeti'nin Başkanı Nedirbay Aykatov, Partinin birinci sekreteri (Devlet Başkanı) Gaygısız Atabay ile birlikte birçok Türkmen aydını sürgüne gönderilmiştir. Türkmenlerin Sovyetleşmeye ve Türkmen köylülerinin, göçebelerinin kolhozlarda toplanmaya karşı direnmelerinin 1948 yılında hala devam ettiği TKP Birinci Sekreteri Batrov tarafından da açıkça ifade edilmiştir. 1950'li yıllarda TKP Birinci Sekreteri Sulum Babayev, Merkez Komitesi Kültür ve ideoloji Bölümü Başkanı Nurcemal Berdiyeva ile arkadaşları "Burjuva milliyetçiliği yapmak" suçlaması ile partiden atılmışlardır. TSSC'yi Sovyetleştirme kılıfı içerisinde Ruslaştırma hareketleri 1960 ve 1970'li yıllarda bütün hızıyla devam etmiştir. Bu yıllarda TKP'nin başına

Mühametnazar Capurov gibi Moskova'ya sadık, milliyetçi hareketlere ve aydın çevrelere baskı uygulayan yöneticiler gelmiştir. Türkmenistan'da 1917'de yaklaşık 500 camii bulunurken SSCB döneminde ülkedeki camiler kapatılmış, sünnet ve cenazelerin kaldırılmasında bile İslami tören yapılması yasaklanmıştır (Ilmyradow, 2004, 56).

Yeni Roma olma iddiasıyla yayılcı politika izleyen eden Sovyet yönetimi, birbirinden farklı dini, kültürel ve etnik özellikteki milletleri tek tip Sovyet vatandaşlığı ve sosyalist ideolojide birleştirmek üzere yeni bir Sovyet toplumu meydana getirmeyi amaçlamıştır. Bunun için uyguladığı kültür, eğitim, dil ve din politikalarında asimilasyonu seçmiş, bu durum Türkmenistan'da derinden etkilenmiştir (Erşahin, 2003,314; Derekov, 2015, 1-2). 1928 yılında tüm Türk dünyasında kullanılmakta olan Arap alfabesi yasaklanarak yerine Sovyetler Birliği'ndeki bütün Türkler için geliştirilen Yeni Türk alfabesinin kullanılması zorunlu hale getirilmiştir. Daha sonra 1937 yılında Stalin tarafından her Türk lehçesi için farklı Kiril alfabesi hazırlanmasını ve kullanılmasını zorunlu hale getirilmiş ve 1940 yılında Türkmenistan'da zorunlu Kiril alfabesine geçilmiştir. Bu tarihten itibaren asimilasyon politikaları bağlamında yerel tüm kültür, dil ve milli değerler yok sayılarak yeni Sovyet rejimi ekseninde bir model yaratılmıştır. Rusça tüm Sovyet coğrafyasında okullarda zorunlu olarak okutulmaya başlanmıştır. Saray'a (2012, 604) ve Erşahin'e (2003,331) göre "Ruslaştırma ve Sovyetleştirme çabalarının etkileri kültür alanında da görülmüş, edebiyatta milli ruhu aksettirecek eserler yasaklanmıştır. Türk lehçelerinde proletarya ve kolhoz edebiyatı oluşturulması, konu olarak büyük kardeş Rus milletinin Rus olmayan milletlere karşı iyilik ve yardımlarının ele alınması, büyük oranda Rus ediplerinden yapılacak tercümelerin yayınlanması yoluna gidilmiştir. Bunun yanında Ruslar İslam dini aleyhindeki faaliyetleriyle Türkleri eski kültür ve geleneklerinden uzaklaştırıp Rus kültürünün etkisine sokmak için neşriyata girişmişler, hatta din adamlarını İslam dinini kötüleyen demeçler vermeye ve yazılar yazmaya zorlamışlar, camiler de ya kapatılmış ya da yıkılmıştır." SSCB Komünist Partisi Genel Sekreterliğine 1985'te Mihail Gorbaçov'un gelmesinden itibaren SSCB'de başlayan çözülme sürecinden Türkmenistan da etkilenmiştir. Bu dönemde SSCB'de alınan bir kararla Türkmenistan'da Cumhuriyetin resmi dili olan Türkmençenin kullanılmasının önü açılmıştır. Sovyetlerin çöküşü başlayınca Türkmenistan, 22 Haziran 1990'da egemenliğini ilan ederek merkezi otorite karşı kendi yetki ve hâkimiyet alanını genişletmiş daha sonra 27 Ekim 1991'de bağımsız bir devlet olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir (Roy, 2005,188).

2.2. Türkmenistan Dış Politikasında Niyazov Dönemi

Türkmenistan Yüksek Sovyeti (Yüksek Şura) adına Saparmurat Niyazov (Türkmenbaşı), 22 Ağustos 1990 tarihinde, Türkmenistan Devleti'nin egemenliğini ilan etmiş, 26 Ekim 1990 tarihinde de Türkmenistan Yüksek Sovyeti toplanarak Türkmenistan'ın bağımsızlığının ve devlet yapısının temelleri hakkındaki geçici anayasayı kabul ederek tarihi bağımsızlık kararını tescil etmiştir. Açık oylama şeklinde yapılan ilk genel seçimde oyların yüzde 98,3'ünü alan Niyazov ilk devlet başkanı olmuştur. Ardından bağımsızlık kararı hakkında 27 Ekim 1991'de referandum yapılmış ve bağımsızlık dünyaya ilan edilmiştir. Aralık 1991'de Türkmenistan Komünist Partisi kendisi fesih ederek Niyazov'un liderliğinde Türkmenistan Demokratik Partisi olarak siyasi yaşamına devam edeceğini duyurmuştur. Geçici anayasanın yerine Türkmenistan Meclisi Türkmenistan'ın yeni Anayasasını 18 Mayıs 1992'de kabul etmiş, bağımsızlık sonrası seçimlerin yenilenmesine gidilmiş ve 21 Haziran 1992'de tarihinde Devlet Başkanlığı seçimleri yenilenmiş Niyazov oyların yüzde 99,5'ini almış ve Türkmenistan'ın devlet başkanı olarak tekrar seçilmiştir. Bağımsızlık sonrasında Türkmenistan Cumhuriyeti, 2 Mart 1992 tarihinde BM üyeliğine kabul edilmiş, ilk Türkiye olmak üzere yaklaşık yüz kadar ülke Türkmenistan'ı tanımış ve yine ilk Büyükelçiliği açan ülke Türkiye olmuştur.

Türkmenistan'da Niyazov dönemi oldukça önemli olup yaklaşık 16 yıl devam etmiştir. Türkmenistan Meclisi, devlet başkanı Niyazov'un Temmuz 1997'de görev süresi biteceği gerekçesi ile görev süresinin uzatılması için 28 Aralık 1993'de "On Yıllık İstikrar ve Refah Programı (10 Yıl Abadancılık)" nun gerçekleştirilebilmesi adına ilave beş yıl daha görevde kalması için karar almıştır. Bu karar Niyazov'un talebi ile referanduma götürülmüş ve 15 Ocak 1994 yapılan referandum neticesinde görev süresi 2002 yılına kadar uzatılmıştır. 21 Haziran 1994'de devlet başkanlığı genel seçimlerine tek aday olarak giren Niyazov oyların yüzde 99,99'unu alarak bir kez daha Türkmenistan devlet başkanlığına seçilmiştir. Bağımsızlık sonrasında Türkmenistan'ın izlediği tüm politikalar Niyazov tarafından şekillendirilmiş ve ilk anayasa da buna göre olmuştur. Türkmenistan anayasasından bazı maddeler aşağıda sunulmuştur (TURKPA, 2012, 181);

Madde 1; Türkmenistan, demokratik, hukuk ve dünyevi bir Devlet olup, Devlet yönetimi başkanlık cumhuriyet hükümeti şeklindedir. Türkmenistan, kanunla belirlenen esaslara göre daimi tarafsızlık statüsüne sahiptir. Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu, 12 Aralık 1995 tarihli "Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlığı" isimli kararında,

1. Türkmenistan'ın ilan ettiği daimi tarafsızlık statüsünü kabul eder ve destekler;

2. "Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın üye devletlerini, Türkmenistan'ın bu statüsüne saygı göstermeye ve desteklemeye, ayrıca bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye çağırır." Dünya birliği tarafından kabul edilen, Türkmenistan'ın daimi tarafsızlığı, iç ve dış politikasının temelidir.

Madde 2; Türkmenistan'da egemenlik halka aittir. Türkmenistan Halkı, Devlet hâkimiyetinin tek kaynağıdır. Halk, bu hâkimiyeti, doğrudan veya temsili organlar aracılığıyla kullanır. Halkın hiçbir bölümü, hiçbir kurum veya kişi hâkimiyeti ele geçirme hakkına sahip değildir.

Madde 3; Türkmenistan'da toplumun ve devletin en kıymetli hazinesi insandır.

Madde 4; Devlet hâkimiyeti, kuvvetler ayrılığı ilkesi temelinde, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerine bölünür ve birbirinden bağımsız ve birbirini dengeleyici şekilde hareket ederler.

Madde 6; Türkmenistan, dünya toplumunun tam bir öznesi olarak, daimi tarafsızlık dış politikası, diğer ülkelerin iç işlerine karışmama, kuvvet kullanmama ve askeri blok ve ittifaklara katılmama, bölge ülkeleri ve dünya devletleriyle barışsever, dostça ve karşılıklı faydalı ilişkiler kurma, ilkelerine riayet eder.

Madde 10; Türkmenistan ekonomisi, pazar ekonomisi ilkelerine dayanır. Devlet, girişimciliği teşvik eder ve destekler, küçük ve orta ölçekli işlemlerin gelişmesine yardım eder.

Madde 11; Devlet, millî tarihsel ve kültürel mirası, tabii çevreyi korumak, sosyal ve etnik topluluklar arasında eşitliği sağlamaktan sorumludur.

Madde 12; Devlet, din ve ibadet özgürlüğünü, dinlerin kanun önünde eşitliğini teminat altına alır. Dini kurumlar, Devletten ayırdır, onlar Devlet işine karışamaz ve Devlet işleri yapamazlar. Devletin eğitim sistemi, dini kurumlardan ayırdır ve dünyevi karakter taşır.

Madde 14; Türkmen dili, Türkmenistan'ın Devlet dilidir. Her Türkmen vatandaşı, kendi ana dilini kullanma hakkına sahiptir.

Madde 48; Türkmenistan'da yüksek devlet hakimiyeti ve yönetimi, Türkmenistan Devlet Başkanı, Türkmenistan Meclisi, Türkmenistan Bakanlar Kurulu, Türkmenistan Yüksek Mahkemesi tarafından kullanılır.

Madde 50; Türkmenistan Devlet Başkanı, devletin ve yürütme hâkimiyetinin başı ve Türkmenistan'ın en yüksek görevli kişisidir, O Türkmenistan'ın devlet bağımsızlığının ve tarafsızlığının, toprak bütünlüğünün, Anayasaya saygının ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesinin güvencesi olarak hareket eder.

Türkmenistan anayasasında öne çıkan ilkelere bakıldığında devletin BM kararı uyarınca uluslararası alanda daimi tarafsız olduğu, ülkenin pazar (piyasa) ekonomisine sahip olduğu, din ve etnisite konularında herkesin eşit kabul edildiği ve devletin seçimle işbaşına gelen başkanlık (beş yıl) sistemine göre idari edildiği görülmektedir. Diğer yandan anayasanın birinci maddesinde "Türkmenistan, demokratik, hukuk ve dünyevi bir Devlet" denilmekte burada geçen "dünyevi" ifadesiye "laiklik" kavramına atf yapılmaktadır. Ancak 54. maddede yer alan "Türkmenistan Devlet Başkanı, Türkmenistan'ın tüm ülkesinde bağlayıcı gücü olan, ferman, karar ve emirler çıkarır" ifadesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Zira bu maddenin T.C. Anayasasının 104. Maddesinde olduğu gibi "Cumhurbaşkanı/devlet başkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda kararname çıkarabilir" denildikten sonra yine aynı maddede zikredildiği üzere, Meclis tarafından çıkarına kanunların cumhurbaşkanlığı kararnamesinden önce geldiği veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesini geçersiz kılabileceği şeklinde bir düzenleme ile denge mekanizmasının oluşturulması (Gülener ve Miş, 2017, 62; Ardıçoğlu, 2017, 32-33) gerekmektedir. Türkmenistan siyasal rejimi için başkanlık modelinin bir örneği olduğunu ifade etmek mümkündür. Rejim için yarı başkanlık ya da karma rejim olduğu yönünde bazı iddialar söz konusu olsa da yarı başkanlık sisteminde başbakanlık makamının ve güçlü bir meclisin bulunması gerektiğinden (Kaboğlu, 2000, 65; Yazıcı, 2002, 91-92; Gönenç, 2007, 41) Türkmenistan'da geniş yetkili başkanlık siyasal sistemi uygulanmaktadır.

Türkmenistan yasama erki, Halk Maslahatı ve Parlamento olmak üzere iki meclisten oluşmaktadır (Karaagaçlı, 2012). Yürütmenin başı cumhurbaşkanı olup, tartışılacak kadar oldukça geniş yetkilere ve sorumsuzluğa sahiptir. Türkmenistan anayasasında yargının bağımsız olduğu Madde 99'da "Türkmenistan'da yargı hâkimiyeti sadece mahkemelere aittir" denilse de 102. madde de "Hâkimler Türkmenistan Devlet Başkanı tarafından atanır" denilmektedir. 102. maddede yer alan bu ifade yargı bağımsızlığı konusunda tartışmalar neden olmaktadır. Yapılan açıklamalardan yola çıkarak Türkmenistan siyasal rejiminin özellikle Niyazov döneminin tipik özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Nezihoğlu, 1999, 46-47; Alkan, 2006, 24-28; Birdişli, 2013, 419-421; Kaçan, 2015, 104; Ekinci, 2019; Özsoy, 2019, 453-455);

- Siyasal rejimde kurumsallaşma geleneği zayıftır ve bağımsızlık sonrasında bile eski Sovyet dönemi alışkanlıkları sürdürülmüştür. Ülkenin köklü bir tarihi geçmişi bulunmakla birlikte Sovyet döneminde güçlü bir asimilasyon yapıldığından devlet ve siyasal sistemde tarihi ve kültürel birikimlerin izlerine rastlamak güçtür. Ülkede etkili olan grupların varlığı söz konusudur. Örneğin kabile veya aşiret biçimli yapılanmalar siyasal ve sosyal alanda nüfuz gösterebilmektedir. Ayrıca bu yapıların kendi aralarındaki ittifakları etki derecelerini artırabilmektedir. Bununla birlikte Türkmenistan'da nüfusun büyük bir bölümü Türkmenlerden oluşmaktadır. Türkmen nüfus oranı %81 olup geri kalan kısmını ise Özbek, Rus, Kazak, Tatar, Azeri, Ermeni ve diğerleri oluşturmaktadır.

- Devlet başkanına verilen, güçler ayrılığı ilkesiyle örtüşmeyen, yargıya ve yasamaya müdahale edildiği/edilebildiği görünümü arz eden geniş yetkiler Türkmenistan siyasal rejiminin demokrasiden ziyade otokraside daha yakın olduğu eleştirilerinin önünü açmaktadır. Örneğin Türkmen ve Kazak kabile/aşiret oluşumları ile bunları alt kollarının etkinliklerine rastlanmaktadır.

- Sınıf farklılıklarına rastlanmaktadır. Örneğin varlıklı kabile liderleri olan Yaşulis'lerin öncülüğünde sivil ancak etkili Maslahat meclislerinde siyasi kararlar alınabilmektedir. Askeri alanda varlıkları görülen Serdar'lar ise siyaseten mesafeli ancak siyasi irade gösterenlere (örn. Yaşulis) göre pozisyon alabilmektedir. Sovyet döneminde baskılanmalarına karşın bağımsızlık sonrasında yeniden güçlenmeye başlayan Mollalar ise dini alanda söz sahibidirler.

- Ülkede adlarını kurucularından almış olan Türkmen veya Kazak menşeli Orazlar, Kuşidler, Nur Verdiler, Cüneydler, Tekeler, Yamutlar, Çovdurlar, Atalar, Seyidler, Göklenler başta olmak üzere ek çok önemli aşiret veya kabileler vardır. Bunlar ülke genelinde siyasi, dini, kültürel ve sosyal alanda etkili ve söz sahibidirler. Herhangi bir gelişmede vatandaşlar tabii oldukları aşiretin kararlarına uymaktadırlar.

- Ülkede aşiret veya gruplaşmaların yaygınlığı tarihi bir gerçeklik olsa da başka bir açıdan zorunluluktan da iler gelmektedir. Zira Sovyet döneminin çarpık kurumsallaşması, gelir dağılımı sorunları, asimilasyon ve iskân politikaları gibi nedenlerden dolayı ülkede "kendi başının çaresine bakma" gibi refleks söz konusu olmuştur. Bu durum sosyal ve siyasi yaşamda da kendini göstermektedir.

- Kültürel-siyasal kurumsallaşma geleneği bakımından, Türkmenistan için parlamenter cumhuriyet deneyimine sahip Azerbaycan ve Özbekistan örneğinde olduğu gibi bir ulusal hafızadan pek söz edilemez. Bundan dolayı ülkede güçlü ve geniş yetkili lider ya da devlet başkanı müessesesi teşkil etmiştir.

- Tarihsel süreçte Orta Asya coğrafyasında yer alanlar Türk boyları olduğundan sınırlar kesin olarak çizilememiş ve hep bir iç içe geçmişlik söz konusu olmuştur. Bu nedenle bölge ülkelerinde, komşu devletlerle mezhep, etnik, kültür ve tarihsel bakımında ilintili topluluklar vardır. Örneğin Azerbaycan'da İran'la iltisaklı, Türkmenistan'da Kazakistan'la iltisaklı vb. büyük aşiretler veya topluluklar vardır. Bu durum Türkmenistan dahil olmak üzere bölge ülkelerinde, ayrılıkçılık teşebbüsleri endişesi meydana getirmekte ve demokrasinin yerleşmesini geciktirmiş/geciktirmektedir.

Türkmenistan'ın yaklaşık 75 yıllık Sovyet döneminde maruz kaldığı asimilasyon politikalarının etkilerini ortadan kaldırmak ve Türkmen kimliğini yeniden güçlendirmek üzere Niyazov'un başlattığı süreç önem arz etmektedir. Türk adı ve Türkmen kimliğinin özel önemi olduğundan milli şuurun yeniden canlandırılmasına, vatan sevgisinin yeni nesillere aktarılmasına, kültür ve dil gibi olguların önemine istinaden Niyazov, 1997-2000 yılların arasında Ruhname (Mukaddes Ruhnâme) adlı kitabı kaleme almıştır. Bu kitapta bahsedilen kavramlar bağımsızlık sonrasında Türkmenistan milliyetçiliği ve manevi yapısı üzerinde önemli etkilere sahip olduğu gibi Niyazov kitabında sözünü ettiği kavramlar çerçevesinde iç ve dış politikada adımlar atmıştır. Sovyetlerin yok olması için çaba sarf ettiği Türkmen kimliğinin ne olduğu ve nasıl yeniden inşa edilmesi gerektiği, Türkmen ahlakının özellikleri, devletin ve milletin nasıl olması gerektiği, kaybolmaya yüz tutan değerlerin neler olduğu gibi hususlarda önemli içeriklere sahip olan Ruhname, 2002 yılından itibaren Türkmenistan'da Kuran-ı Kerim'den sonra ikinci en önemli kitap olarak temel eğitimden yüksek öğretime kadar tüm eğitim kademelerinde zorunlu olarak okutulmaya başlanmıştır (Uysal, 2003, 117; Sağır, 2006, 51-53).

Ruhname kitabının muhtelif yerlerinde Ruhname için hakkında Niyazov şunları ifade etmektedir; "Türkmen milletindeki manevî üreticilik kabiliyetlerini uyandıracak ve onları görülmemiş yüksek seviyede çalışkan hale getirecek bir kitaptır... Ruhname'nin felsefesi bu onur ve güvenin temeli, Ruhname'nin duygusal ciheti ise bu onur ve güvenin özüdür... Ruhname, farklı birtakım siyasi, sosyal ve kültürel nedenlerle kimliğini, tarihini, dinini, ahlâki ve kültürel değerlerini unutmaya mahkum edilmiş bir topluma yeniden bir kimlik ve tarih bilinci kazandırmayı, büyük ölçüde hayattan uzaklaştırılmış dinî, ahlâki, millî ve kültürel değerleri yeniden canlandırıp hayata taşımayı hedeflemiştir. Ruhname'nin mahiyetini, amacını ve misyonunu yine Ruhname'ye dayanarak ifade etmek en doğru yöntem olur zannedirim..." "Ruhname,

kendi ruhî dünyası hakkında kafa yoran, endişelenen ve kendini hem bedenen hem de aklen geliştirme konusunda dikkatli davranan gerçek Türkmen'in gürül gürül yüreğinin, teşne ruhunun, hisli kalbinin, şairane gönlünün yüceliğini, içten gelen coşku ve heyecanlarının sönmemesini sağlayan eskimez ruhî bir kaynaktır..." "Ruhname Türkmen halkının yüzünün ve kalbinin duvağıdır. O, Türkmen halkının baş kitabı, temel başvuru kitabıdır. O, Türkmen halkının binlerce yıllık tarihinde yaptığı işlerin, aklının, hikmetinin, gelenek ve göreneklerinin, örf ve adetlerinin, niyetlerinin ve amellerinin, yaptıklarının ve ülkülerinin toplamıdır. O, bizim tarihten aldığımız güzel derslerin eksiklerini tamamlayarak gelecek nesillere koyacağımız mirasımızdır..." "Ruhname kitabının bir bölümü, ilmin aydınlatamadığı karanlık geçmişimiz ise, diğer bir bölümü bizim geleceğimizdir. Ruhname, Türkmen'in kendisi hakkındaki kitabıdır" (Niyazov, 2001, 18-19-75-79'dan Akt. Uysal, 2003, 117-18).

Niyazov ve Ruhname'den yola çıkarak Türkmenistan'ın genel olarak sergilediği politikaların arka planındaki dinamiklerin yine Ruhname'de yer alan düşünceler olduğunu başka bir deyişle Niyazov'un kuramsal olarak tasarladığı Türkmen İdeolojisi olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu noktada Türkmenistan dış politikasının konstrüktivizm temeli bakış açısı ile yorumlanmasının doğruluğu ve gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Türkmenistan dış politikasının nasıl konumlandığı ve ana fikrinin ne olduğu sorusuna gelinde yine Ruhname'den bir bölümle buna cevap vermek mümkündür; "...tarihimizin başında kaderi gülen, dünyaya sesini duyuran, ancak son yedi sekiz asır içerisinde küçülüp kalan halkımızın, sayı bakımından az olsa da küçük halk olmadığını... aslında çok büyük bir halk olduğunu, zihninde, ruhunda, kanında, kısacası tüm varlığında ecdadımızın miras kalan büyüklüğünün yatmakta olduğunu ispat etmek..." (Niyazov, 2001, 61). Sovyetler döneminde kültür, din, dil ve kimlik gibi milli değerlerden yoksun bırakılan Türkmenler, Ruhname kitabı sayesinde kaybolan değerleri geri getirmek istenmiştir. Müslümanların kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim'den sonra ikincil kitap kabul edilen Ruhname, okullarda ve yükseköğretimde zorunlu olarak öğretilmiştir. Kamuda çalışabilmek için bu kitabı bilmek şartı getirilmiştir. Ülkenin neredeyse her yerinde yer alan Ruhname'nin heykelleri, maketleri ve posterleri kitabın yüceltilmesini göstermektedir (Birdişli, 2012, 47). Niyazov, Ruhname'nin Türkmenler için ikincil kutsal kitap olduğunu, "Biz birlik ruhu içerisinde bir devlet kurduğumuzu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ruhname'miz ise ona varan köprü mesabesinde. Ruhname, Türkmen'in tarihte yaptığı yanlışları gelecekte tekrarlamaması, her yerde ve zamanda örnek insan olmasını tavsiye eden, nasihat veren ve onun yollarını gösteren kitaptır" (Niyazov, 2001,1139) diye ifade etmektedir.

Niyazov, tarihsel geçmişe atıfta bulunarak büyük bir halk olduklarını ifade etmiş ve bu cihetle atalardan kalan miras ile yollarına devam etmek ve kendi büyüklüklerini ispat etmek üzere devleti ve dış politikayı şekillendirme arzusu gütmüştür (Matyakubov, 2019, 66). Bu kapsamda Niyazov'un bağımsızlık sonrasındaki ilk girişimi yine atalardan kalan soy mirası olan müştereklerde önemli bir yeri olan Türkiye ilişkileri geliştirmek olmuştur. Niyazov'un dış politika ideolojisinin merkezinde tarihten alınan ilham ile yeniden güçlü ve etkili bir ulus olabilmek ve bunu sağlayabilmek için tüm ulusun birliğini ve inancını tesis edebilmek düşüncesi ilk sırada yer almaktadır denilebilir. Daha geniş bir bakışı ortaya koyabilmek için Türkmenistan dış politikasında ülkenin iki devlet başkanının kendi dönemlerinde izledikleri politikaları ana hatlarıyla birbirinden ayırmak gerekmektedir. Niyazov döneminde (1991-2006) bağımsızlık sonrası devlet inşası kimlik ve milliyetçilik temelleri üzerine kurulmuş ve dış politikada da tarafsız bir statü sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra iş başına gelen ikinci devlet başkanı olan Gurbanguliyev Berdimuhammedov döneminde (2007- ...) ise ulusal savunma, uluslararası alandaki çıkar ve enerji ticareti ağırlıklı bir dış politika anlayışı benimsemişlerdir. Dolayısı ile her iki devlet başkanının dış politika anlayışına bakıldığında Niyazov'un dış politikasının konstrüktivist yönelimli, Berdimuhammedov'un ise realizm ve rasyonalizm yönelimli olduğu ifade edilebilir.

Niyazov, her ne kadar Türkmen kimliğini ön plana çıkarmaya özel bir önem verse de Türkmenistan'ın devlet yetkinlikleri bakımından kurumsallaşma sürecinde olması, sistemin henüz sürdürülebilir hale gelmemesi, iç dinamiklerinin yetersizliği, jeopolitik konum, mevcut enerji kaynaklarının önemi ve sosyopolitik nedenlerden ileri gelen güvenlik kaygısı ile rasyonel dış politika eğilimli bir tercihe yönelmiştir. Bu amaçla öncelik uluslararası alanda saygınlık kazanılması için izlenecek dış politika tavrının ortaya konulması gerekliliğinden yola çıkılmıştır. Niyazov, Birleşmiş Milletlere başvurarak "Daimi Tarafsızlık Statüsü" elde etmiştir. Tarafsızlık Statüsünün temel amacı, Sovyet sonrası Orta Asya ve Kafkaslarda Rusya'nın Avrasyacı ve Yakın Çevre politikalarına karşı sağlam bir konum elde etmek, bölge de tüm dünya ile barışık saygın bir devlet niteliği kazanmak ve "Orta Asya'nın İsviçre" ya da "Orta Asya'nın Kuveyt'i" durumunda bir yer elde edebilmektir (Birdişli, 2013, 419).

Niyazov dönemi Türkmenistan dış politikasında üç temel amaç ve öncelik benimsenmiştir. Birincisi, dünyada Türkmen kimliği ve milliyetçiliğini merkeze alarak kabul görme ve tanınmadır. İkincisi, iç ve dış

güvenlik konusunda sağlam bir zemine oturmaktadır. Zira “Daimi Tarafsızlık Statüsü” nün amaçlarından biri de bu durumdur. Üçüncüsü de komşuları ve Türki (örn. Türkiye ile ilişkiler) devletlerle iyi ilişkiler kurmaktır. Buna göre ikinci durum rasyonel dış politika tercihi iken birinci ve üçüncü durum kimlik ve milliyetçilik izleri taşıdığından kontrüktivist bir yaklaşımla değerlendirmeye açıktır. Ancak bu noktada altının çizilmesi gereken temel husus şudur; Niyazov döneminde Türkmenistan dış politikasında, Orta Asya’daki Türk devletleri ve Rusya ile bölgesel derinlikli ve çok taraflı girişimlere karşı oldukça mesafeli bir tutum sergilenmiş, dış politikada temel unsurlar dışında (buna askeri işbirlikleri de dahildir) stratejik nitelikli oluşumlardan uzak durulmuştur. Bu yönü ile görece kapalı bir görünüm sergilenmiş, bu tutumun nedeni olarak da küçük ve yeni kurulan bir devlet olma refleksi ve kaygıdır denilebilir (Terzioğlu, 2013, 70-72). Niyazov, 12 Aralık 1995’te Birleşmiş Milletler nezdinde tarafsızlık statüsü adaylığı için yaptığı konuşmasında “...Bizim bu adımımız Türkmenistan’da ve bölgede barışın sağlanmasına büyük bir katkıda bulunacaktır. Bu mesele bizim için çok önemlidir. Çünkü Türkmenistan, dünyanın çok önemli bir noktasında; doğal kaynakların en zengin bulunduğu bölgelerden birinde yer almaktadır. Bu durum bizim açımızdan ‘daimi tarafsızlık’ siyasetini kaçınılmaz olarak gerektirmektedir. Türkmenistan, coğrafi olarak önemli ve hassas bir konumda bulunduğunu göz önünde bulundurduğu için, uluslararası işbirliklerinde daha dikkatli hareket etmektedir. Bundan dolayı Türkmenistan bugüne kadar tarafsız bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Türkmenistan bundan sonra ‘Daimi Tarafsız’ bir ülke olarak dış ve iç politikasını yürütmek istemektedir. Bu hususta teşkilatın, teşkilat başkanının ve devlet başkanlarının onayını rica ediyoruz” demiştir (Erol, 2001, 127).

Niyazov dönemi Türkmenistan dış politikasında öncelikle küresel ve bölgesel siyasi ve ekonomik entegrasyon süreci sağlanmaya, diğer taraftan da ‘ata mirası’ olan tarihi ve milli değerler korunmaya çalışılmıştır. Yani dış politikada Batı ve küresel aktörler ile temkinli ve görece mesafeli ilişkiler kurulmasına önem verilmişse de bu kapsamda Türkmen kimliği üzerinde Sovyet döneminden kalma acı hatıraların verdiği refleks ile yeni bir değişim veya dönüşüme engel olunmaya çalışılmıştır. Kimliğin korunması ve milliyetçiliğin geliştirilmesi adına Ruhname ideolojisi benimsenmiştir (Sağır, 2009, 3-5; İshankulov, 2019, 10-11). Niyazov, her ne kadar uluslararası ilişkilerde mesafeli tutum sergilese de Türkiye ile olan ilişkilere oldukça fazla önem vermiştir. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler 1993 yılında Turgut Özal’ın vefatından sonra yavaşlamış ve ardından yaşanan bir takım gelişmelerden dolayı 1990’ların sonundan durma noktasına gelmiştir (Türk, 2010, 59). Niyazov için dış politikada temel nokta “Türkmenistan” değil “Türkmen” kimliğidir. Zira Kafesoğlu’na (1958, 122 - 123) göre Türkmen kelime anlamı, Turkmān’ kökünden gelmekte olup Türkmen adındaki “men” ya da “mān” Türkçe büyüklük eki olup, Türkmen “büyük Türk” olarak “ben Türküm” anlamlarında gelmektedir. Bu anlam, Niyazov için hem içeride hem de dışarıda vurgu yaptığı özel bir içeriğe sahip olmuş, Türkmen milliyetçiliği ve kimliği her zaman en önemli unsur olarak yerini almıştır.

Erol, (2001) ve Birdişli, (2013) gibi yazarların ifade ettiği üzere “Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra geniş enerji kaynakları, hammadde ve yeni pazar olanakları nedeniyle Orta Asya cumhuriyetleri gelişmiş ülkelerin mücadele alanı haline gelmiştir. Özellikle Sovyet sonrası dönemde kendi periferisi üzerinde yeniden etki tesis etmeye çalışan Rusya Federasyonu ile yeni pazar olanakları ve enerji tedariki konusunda kendine alternatif yaratmaya çalışan Avrupa ülkeleri ve ABD bu mücadelenin en önemli taraflarıdır. Piyasa ekonomisini ve demokratik kurumları Orta Asya’da yayarak etki alanını genişletmeye ve daha önce kendisine kapalı olan bu alanlara girmeye çalışan ABD, küresel rekabet konusunda yakın bir tehdit olarak algıladığı Çin’i çevrelemek, Ortadoğu’daki çıkarlarını garanti altına almak ve Güney Asya’yı kontrol edebilmek amacıyla Orta Asya cumhuriyetleriyle yakından ilgilenmektedir. Sovyetler Birliği sonrası tutarlı bir yönetim ve sürdürülebilir bir ekonomi tesis ederek bağımsızlıklarını güçlendirme çabası içine giren Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden biri olan Türkmenistan ise sahip olduğu geniş doğalgaz rezervleri nedeniyle bölgede stratejik bir öneme sahiptir. Fakat bu stratejik potansiyeli ekonomik ve siyasal değerlere dönüştürmekte yeterince başarılı olamayan Türkmenistan sosyoekonomik ve politik bakımdan bölge ülkelerine kıyasla geride kalmıştır. Türkmenistan’ın bu başarısızlığının tarihsel ve konjonktürel nedenleri vardır. Soğuk Savaş yıllarında bile sistematik baskı altında kalarak Sovyet Sistemi içinde fazla yer verilmeyen Türkmenlerde siyasi, askeri ve politik alanda eğitilmiş ve tecrübeli kadrolar yetişmemiştir. Bu durum bağımsızlık sonrası yapılanma sürecine olumsuz yansımış ve Türkmenistan Sovyet sonrası dönemde kendini bölgede güvensiz hissetmiştir. Bu nedenle güvenlik kaygısı Türkmenistan’ın bağımsızlık sonrası uluslararası ilişkilerini biçimlendiren temel motivasyon olmuştur” (Erol, 2001, 127; Birdişli, 2013, 419)

SONUÇ

Bağımsızlık sonrasında Türkmenistan, içeride Türkmen kimliği ve milliyetçiliğini merkeze alarak benimsediği görüşlerini dışarıya çok fazla yansıtmadan geliştirmeye çalışmıştır. Dış politikasını şekillendiren amiller kontrüktivist temellere dayanmakta ve içermekle birlikte rasyonel tutumu da elden

bırakmamıştır. Rusya ve daha sonraları ortaya çıkan olan Çin faktörüne karşı Batı ile enerji üzerinden ilişkilere önem vermiş, dış politikasında anlamda realpolitik bir tutum sergilemiştir. “On Yıllık İstikrar ve Refah Programı” çerçevesinde temel öncelik geçiş döneminin sağlıklı yürütülmesi ve sürdürülebilir politikalar geliştirilmesi olmuştur. Bu kapsamda dış politikada küresel aktörlerle “Daimi Tarafsız” ile deyim yerindeyse “orta yolcu” tutum sergilenmiştir.

Niyazov’un dönemi izlenen dış politikada “dost” ve “düşman” tercihleri yapılmasından ziyade ülkedeki ulus altı kimliklerin, üst kimlik olarak ulusal kimlik etrafında birleştirilmesine daha fazla önem verilmiştir. Bunun da temel nedeni ülkedeki yerel Rus azınlık ile birlikte kabile, aşiret ve boy gibi gruplarının çoğunun komşu ülkelerle ve Rusya ile daha fazla ortak etnik, mezhep ve sosyolojik bağlarının olmasıdır. Bu nedenle dış politikada bahsi geçen yakınlaşmaların önünü açacak süreçlerden uzak durulması tercih edilmiş, aynı zamanda komşu ülkelerle ilişkilerdeki mesafeli duruş sürdürülmüştür. Daha öz bir anlatımla Sovyet döneminin sonuçlarından biri olarak Türkmenistan’da sağlam bir ulusal kimlik tesis edilemediğinden kimliklenme ve milliyetçilik olgusu Ruhname gibi suni araçlarla tesis edilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan Niyazov’un yasakçı ve baskıcı tutumunun dış politikada bir zaaf meydana getirmemesi, dış politikada görece kapalılığa yakın bir strateji izlenmiştir. Örneğin “yeni bir devlete yol açacağı” kaygısı ile 1993 yılında Minsk’te toplanan Bağımsız Devletler Topluluğu gibi oluşumlara katılım olmamıştır.

Niyazov döneminin dış politikası aynı zamanda devletin inşa edilmesi ve geçiş dönemi olduğundan öncelik rejiminin kabuklandırılmasına verilmiştir. İran gibi ülkelerin bölgedeki dini ve etnik nüfuzu nedeniyle, Türkmenistan dış faktörlere karşı kendi milli kimliğini korumaya yönelik dış politika sergilemiştir. Örneğin İran menşeli yayınların yaratacağı etkinin önüne geçilmesi için devlet televizyonu ve radyolarından karşıt yayınlar yapılmış ve hatta bir süre özel araçlarda radyo dinlenmesi yasaklanmıştır. Tarihsel olarak Türkmenistan’da Türkçülük, Türkistanlık (Orta-Asyacılık), İslamcılık gibi siyasi ve dini yapılar zayıf kaldığından ülkede herkesin etrafında birleşeceği bir ideoloji yaratılmak istenmiş ve bu da Niyazov’un Ruhname ideolojisi olmuştur. Bu nedenle Türkmenistan’ın uluslararası sistemde ve uluslararası ilişkilerindeki davranışını analiz ederken bu faktörlerin dikkate alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağkaya, Onur (2016). İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S. 71(4), s. 1059-1089.
- Alkan, Haluk (2006). Türkmenistan’da Siyasal Rejimin Geleceği, Türkmenistan’da Siyasal Rejimin Geleceği, İç ve Dış Dinamikler Açısından Bir İç ve Dış Dinamikler Açısından Bir Değerlendirme. *OAKA*, S. 1(1), s. 1-26.
- Alkan, Haluk (2012). Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci, Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu. *BİLİG*, S. 61, s. 1-30.
- Ardıçoğlu, Artuk (2017). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. *Ankara Barosu Dergisi*, S.3, s.21 51.
- Ateş, Davut (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstruktivizm, Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10(1), s. 213-235.
- Aydın, Sabri (2019). *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rasyonel Tercih Yaklaşımı, Kuram, Yöntem, Uygulama*. Doktora Tezi, T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Aydınlı, Erol, Kurubaş, Ersel ve Özdemir, Haluk (2015). *Yöntem Kuram Kompo, Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Birdişli, Fikret (2013). *Türkmenistan’ın Uluslararası İlişkileri, Savunma ve Güvenlik Politikası*. Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013, içinde; ss.419-433, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayını.
- Carr, Edward(1946). *The Twenty Years Crisis, 1919-1939*, (2. Basım), Londra: Macmillan Press.
- Deflem, Mathieu (2014). Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı’nda Hukuk. (Çev. Ü. Yükselbaba), *İÜHFMS*, S. 72(1), s. 877-894.
- Derekov, Shageldi (2015). Rus İstilasına Karşı Türkmen Direnişi. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, S. 1(1), s. 1-17.
- Devlen, Bakan ve Özdamar, Özgür (2010). Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı, Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları. *Uluslararası İlişkiler*, S. 7 (25), s. 43-47.
- Ekinci, F. Didem (2019). Türkmenistan Dış Politikasında İç Faktörler, Neoklasik Realizm Çerçevesinde Bir İnceleme. *Alternatif Politika*, S. 11 (1), s. 32-58.
- Eralp, Atilla (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu, İdealizm Realizm Tartışması. (Der. İ. Dağı, vd.) *Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erol, M. S. (2001). Türkmenistan Devletinin Dış Politikasının Temel Sacayağı, Daimi Tarafsızlık Statüsü. *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel*, S. 7(2), s. 124-142.
- Ersahin, Seyfettin (2003). Türkistan’ın ‘Verilen Bağımsızlık’tan ‘Alınan Bağımsızlığa’ Yürüyüşü Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *AÜİFD*, S. 45(1), s. 313-343.
- Finnemore, Martha and Sikkink, Kathryn (2001). Taking Stock, The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics. *Annual Reviews of Political Science*, S. 4, s. 391-416.
- Giddens, Anthony (1998). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev. E. Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gönenç, M. Levent. (2018). *Uygulamada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*. İstanbul: TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı).
- Gülener, Serdar ve Miş, Nebi. (2017). *Cumhurbaşkanlığı Sistemi*. Ankara: SETA Yayınları.
- Hale, William (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. (Çev. P. Demir), İstanbul: Mozaik Yayıncılık.

- Ilmyradow, Michael (2004). *Türkmenistan'ın Siyasal Rejiminde Organlararası İlişkiler ve Rejimin Adlandırılışı*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Ishankulov, İlyas (2019). *Karşılıklı Bağımlılık Çerçevesinde Türkiye Türkmenistan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Bernard Jenkin and George Gran (2011). *The Tipping Point, British National Strategy and The UK's Future World Role*. London: The Henry Jackson Society.
- Kaboğlu, İbrahim. (2009). *Anayasa Hukuku Dersleri*, 5. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Kaçan, Özgür (2015). *Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Döneminde (1989-1993) Türk Dış Politikası, Türkiye -Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Karacasulu, Nilüfer. (2012). *Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları, Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Karakoç, Jülide (2013). Konstruktivizmde Dış Politika ve Etnik Kimlikler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, S. 28(2), s. 131-160.
- Kaya, Sezgin (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstruktivist Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S. 63(3).s. 83-111.
- Keyik, Mehmet ve Erol, M. Seyfettin (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, S. 3(1), s. 12-49.
- Küçük, Mustafa. (2009). Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstruktivist Dönüşü' Anlamak. *Ege Akademik Bakış*, S. 9(2), s. 777-778.
- Matyakubov, Halil (2019). *Bağımsızlık Sonrası Dönemde Türkmenistan'da Milliyetçilik Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Morgenthau, H.ans. (1970). *Uluslararası Politika, Güç ve Barış Mücadelesi*. Cilt 1, (Çev. B.Oran ve Ü. Oskay), Türk Siyasi İlimler Derneği, Ankara.
- Nezihoğlu, Halim. (1999). *Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*. İstanbul: Asya Yayınları.
- Onuf, Nicolas. (1989). *World of Our Making, Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Özsoy, Bahar. (2019). Hazar Denizi Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 8(1), s. 451-468.
- Roy, Olivier. (2005). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, (Çev. Mehmet Morali), İstanbul: Metis Yayınları.
- Sağır, Adem. (2006). *Türkmen Kimliği ve Ruhname*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Sağır, Adem. (2009). Kimlik İnşası Bağlamında Sosyolojik Bir Derinlik, Türkmen Kimliği ve Ruhname. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S. 2, s. 1-12.
- Salım, Salımeşmed Asanashak. (2014). *İngiliz-Amerikan İlişkilerine Arap Baharı'nın Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saray, Mehmet. (2012). Türkmenistan (Tarih, kültür ve medeniyet). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, S. 41, s. 601- 605.
- Sayar, Yusuf. (2019). *Konstruktivist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Siyasal İslam Örneği Olarak Müslüman Kardeşler*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Sönmezoglu, Faruk. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika*. İstanbul: Filiz Yayınevi.
- Tanrısever, Oktay. (2005). *Devlet ve Ötesi, Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tatlıoğlu, D. (1999). Türkmenistan'da Sosyo-Ekonomik Yapı ve Dini Hayat. *Cumhuriyet Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3(205), s. 205-227.
- Terzioğlu, Süleyman Sırrı (2013). Uluslararası Hukuk Açısından Türkmenistan'ın Daimî Tarafsızlık Statüsü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 14(2), s. 39-100.
- Turan, Refik (2016). Sovyet Türkmenistan'ından Bağımsız Devlete Türkmenistan'da Tarih Öğretimi. *Journal of Human Sciences*, S. 13(3), s. 5978-5997.
- TURKPA (2012). *Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*. Ankara: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (Türkpa) Yayınları.
- Türk, Fahri (2010). Türkiye-Türkmenistan İlişkileri 1990-2010. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S. 2(2), s. 57-64.
- Uysal, Enver (2003). Ruhname ve Ahlakî Boyutu. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, S. 12(2), s. 115-131.
- Ünal, İskender (2011). *Konstruktivist Bakış Açısı İle Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikası*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Wendt, Aleksander. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Wendt, A. E. (2013). Anarşi Devlet Ne Anlıyorsa Odur. *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*, S. 10(39), s. 3-43.
- Yazıcı, Serap. (2002). *Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yüksel, Ufuk Serhat ve Ateş, Ahmet Emre (2019). Nietzsche ve Realizm, Nietzsche'de Güç İstenci Kavramı ve Realist Paradigma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, s. 215-230.